

บทที่ 2

ภูมิหลังของชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี

ชาวมอญในประเทศไทยมีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนกระจัดกระจายกันออกไปเป็นกลุ่ม ๆ ทั้งในกรุงเทพมหานคร และตามจังหวัดต่าง ๆ ซึ่งแต่ละกลุ่มก็มีการของการอนุรักษ์วัฒนธรรมของกลุ่มตนไว้อย่างมั่นคง ชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี เป็นอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งถึงแม้จะตั้งอยู่ในกรุงเทพมหานคร อยู่ใกล้กับความเจริญและความทันสมัยต่าง ๆ แต่ชาวมอญกลุ่มนี้ก็ยังสามารถดำรงวิถีชีวิตตามแบบฉบับวัฒนธรรมชาวมอญของตนและมีการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ไว้ได้อย่างดีจนถึงถือว่าเป็นเอกลักษณ์ที่ดึงดูดใจของชุมชนแห่งนี้

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประวัติความเป็นมา การอพยพเข้าสู่ประเทศไทยของชาวมอญ โดยภาพรวม และจะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี รวมทั้งวิถีชีวิตของชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี ทั้งนี้ในแต่ละหัวข้อที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงวิถีชีวิตของชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดีนั้น ผู้วิจัยจะมีการสอดแทรกเนื้อหาของภาพรวมชาวมอญบ้าง เพื่อให้เห็นถึงข้อมูลชัดเจนมากยิ่งขึ้นและเพื่อเป็นการให้ข้อมูลพื้นฐานและเชื่อมโยงไปสู่งานวิจัยในบทต่อไป

1. ความเป็นมาของชาวมอญ

“ชาวมอญ” เป็นชนเผ่ามองโกลอยด์ (Mongoloid) ซึ่งมีถิ่นฐานเดิมอยู่ทางตะวันตกของประเทศจีน นักปราชญ์ทางภาษาศาสตร์ ได้จัดภาษามอญไว้ในภาษาตระกูลมอญ-เขมร (Mon-Khmer) หรือบางทีก็เรียกว่า ตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic) หมายถึงภาษาเอเชียตะวันออกเฉียง พวกมอญเรียกตนเองว่า “รมัน” (Reman) แล้วเพี้ยนมาเป็น “มอญ” และเรียกชื่อประเทศของตนเองว่า “รามัญประเทศ” ส่วนพม่ามักเรียกมอญว่า “ตะเลง” (สุภา คชเสนี และคณะ 2551 : 84)

1.1 ชาวมอญช่วงก่อนอพยพเข้าสู่ประเทศไทย

หลังจากที่ชาวมอญได้อพยพออกจากประเทศจีนลงมาทางใต้ ได้มาตั้งอาณาจักรขึ้นทางฝั่งตะวันออกเฉียงของแม่น้ำอิรวดีในบริเวณพม่าตอนล่าง อาณาจักรมอญต้องล้มลุกคลุกคลานอยู่ตลอดระยะเวลากว่า 700 ปี ที่ตั้งอยู่ในพม่าตอนล่างเพราะศึกภายในและภายนอก ซึ่งมีพม่าเป็น

ศัตรูสำคัญ ในระหว่างนั้นชาวมอญได้พากันอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งอยู่ในประเทศไทยอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามชาวมอญเหล่านั้นก็ได้มาเป็นกำลังสำคัญส่วนหนึ่งของไทย และได้สืบลูกหลานมาจนกระทั่งปัจจุบัน และอยู่ร่วมกับคนไทยอย่างเป็นทางการเป็นหนึ่งเดียวกัน

หลังจากที่อพยพมาตั้งหลักแหล่งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำอิรวดีในพม่าตอนล่างแล้ว ชาวมอญได้ตั้งอาณาจักรของตนขึ้น โดยมีศูนย์กลางความเจริญในระยะแรกหลายแห่งด้วยกัน คือ สะเทิม (Thaton) ทวันเท (Twante) ทะละ (Dala) และหงสาวดี (Pegu) ซึ่งต่างก็เป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกัน และได้สร้างสมอารยธรรมความเจริญต่าง ๆ มากมาย ดังปรากฏว่า ในพุทธศตวรรษที่ 16 อาณาจักรมอญที่สะเทิมเจริญถึงขีดสุดยิ่งกว่าอาณาจักรใด ๆ ในบริเวณใกล้เคียง ทั้งด้านวัฒนธรรมศาสนาและการค้า แต่มอญก็ไม่สามารถรักษาอาณาจักรของตนไว้ได้ เพราะทันทีที่พม่าซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ทางตอนเหนือ สามารถตั้งอาณาจักรเป็นปีกแผ่นขึ้นได้ที่พุกามก็ได้แผ่อำนาจลงมารุกรานมอญ มอญจึงต้องสูญเสียอิสรภาพแก่พม่าใน พ.ศ. 1600 สงครามครั้งนี้แม้ว่ามอญจะเป็นฝ่ายแพ้สูญเสียเอกราชให้แก่พม่า แต่วัฒนธรรมของชาวมอญก็มีอิทธิพลเหนือพม่าอย่างชัดเจน เนื่องจากในสมัยนั้นพระเจ้าอนิรุฑได้กวาดต้อนนักปราชญ์ ช่างฝีมือ ต่าง ๆ จากสะเทิมไปพุกามเพื่อไปหล่อหลอมศิลปวัฒนธรรมประจำชาติพม่าขึ้น และมีการดัดแปลงตัวหนังสือของมอญไปใช้เป็นตัวหนังสือของพม่า มีการรับเอาวัฒนธรรมต่าง ๆ ของมอญรวมทั้งพุทธศาสนาไปใช้อย่างแพร่หลาย (สุภรณ์ โอเจริญ 2541 : 17-18)

ประวัติศาสตร์มอญในกลุ่มแม่น้ำอิรวดีนับแต่นั้นมาเป็นเรื่องของการทำสงครามกับพม่าเพื่อความเป็นอิสระบ้าง เพื่อรักษาอาณาจักรของตนบ้างเรื่อยมาเป็นเวลากว่า 700 ปี จนกระทั่งถูกพม่ารวมเข้าเป็นส่วนหนึ่ง ใน พ.ศ. 2300 ตามนโยบายของพม่าที่พยายามแผ่อำนาจเข้าครอบครองมอญและรวมไว้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรตนเอง เนื่องจากอาณาจักรมอญมีความสำคัญต่อพม่าอย่างมากทั้งในด้านเศรษฐกิจและด้านการเมืองเพราะตั้งอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มที่อุดมสมบูรณ์และมีการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศทางทะเล ในขณะที่พม่าตั้งอยู่ในบริเวณที่เป็นภูเขาและที่สูงซึ่งไม่อุดมสมบูรณ์ทั้งยังถูกมอญปิดกั้นการติดต่อกับนานาชาติทางทะเลอีกด้วย มอญจึงเป็นเหมือนอู่ข้าวอู่น้ำสำคัญของพม่า อีกทั้งมอญตั้งอยู่ระหว่างไทยกับพม่าซึ่งเป็นศัตรูกัน มอญจึงถือเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญซึ่งพม่าได้อาศัยเป็นฐานทัพและเส้นทางเดินทัพเข้ามารบกับไทย และยังเป็นแหล่งระดมพลเพื่อเข้าร่วมในกองทัพไปทำสงครามกับไทยอีกด้วย

ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ความพยายามของมอญในการตั้งอาณาจักรอิสระของตนได้ประสบผลสำเร็จถึง 2 ครั้ง ใน พ.ศ. 1830 พระเจ้าฟ้ารั่ว หรือ วาเรรุ (Wareru) ได้กอบกู้เอกราชและสถาปนาราชวงศ์ชาน – ตะเลง (Shan – Talaing) ขึ้นปกครองอาณาจักรมอญโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เกาะตะมะ ราชวงศ์นี้ได้ปกครองอาณาจักรมอญสืบต่อมาจนถึง พ.ศ. 2082 ในระหว่างนั้นได้มี

การย้ายเมืองหลวงจากเกาะตะมะไปยังหงสาวดี ในพ.ศ. 1912 เพื่อให้ปลอดภัยจากการโจมตีของฝ่ายไทย กษัตริย์ที่เด่นและมีชื่อเสียงของราชวงศ์นี้ได้แก่ พระเจ้าราชาธิราช (Razadarit พ.ศ. 1928 – 1966) ซึ่งเป็นผู้รวบรวมอาณาจักรมอญในพม่าตอนล่างทั้งหมดเข้าเป็นอาณาจักรเดียวกันเป็นครั้งแรก พระยาวาระ (Binnyawaru พ.ศ. 1989 – 1993) ผู้มีชื่อเสียงในความเที่ยงธรรมในการปกครอง และพระเจ้าธรรมเจดีย์ (Dammazedi พ.ศ. 2015 – 2035) ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นนักปกครองที่ดีเยี่ยม และยังได้ทำการปฏิรูปพุทธศาสนาในอาณาจักรมอญ ทั้งด้านพิธีกรรม และวินัยสงฆ์ เป็นต้น ความเจริญของมอญในยุคนี้สิ้นสุดลง เพราะถูกพม่าแห่งราชวงศ์ตองอูรุกราน และถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรพม่าอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2082 แม้ว่าพระเจ้าตะเบงชเวตี้ (Tabinshwehti พ.ศ. 2044 – 2093) จะทรงมีนโยบายที่จะสมานไมตรีกับมอญ และรวมมอญกับพม่าเข้าเป็นชาติเดียวกันถึงกับทรงย้ายราชธานีมาอยู่ที่หงสาวดี และรับอารยธรรมต่างๆ จากมอญมาใช้ในพม่า แต่พอสิ้นรัชกาลของพระองค์ มอญก็ต้องประสบกับความเดือดร้อน เนื่องจากกษัตริย์พม่าองค์ต่อ ๆ มาปกครองมอญอย่างกดขี่ และยังบีบบังคับในเรื่องภาษี และการเกณฑ์แรงงานในกิจการต่างๆ ทั้งในยามสงบและยามมีศึกสงคราม เป็นเหตุให้มอญก่อการจลาจลอยู่เนือง ๆ และในที่สุด ตอนปลายราชวงศ์ตองอู ขณะที่พม่าต้องผจญทั้งศึกฮ่อและสงครามกับไทย มอญก็สามารถรวบรวมกำลังและประกาศอิสรภาพอีกครั้งใน พ.ศ. 2283 โดยมีสมิงทอพุทธเกส (Smin Htaw Buddhageti พ.ศ. 2283 – 2290) เป็นหัวหน้า หลังจากที่ตั้งมั่นที่หงสาวดีแล้ว มอญได้ขยายอาณาเขตขึ้นไปทางเหนืออย่างรวดเร็ว ยึดได้แปร ตองอู และรุกขึ้นไปตามลุ่มแม่น้ำอิระวดีจนกระทั่งถึงอังวะใน พ.ศ. 2290 พระยาทะเล (Binnya Dala พ.ศ. 2290 – 2300) ได้ครองอำนาจแทนสมิงทอ ก็ได้ทำการขยายอาณาเขตต่อไปยึดได้คยอกเซ (Kyaukse) ใน พ.ศ. 2294 และอังวะใน พ.ศ. 2295 แต่ชัยชนะของมอญก็เป็นอยู่เพียงระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น เพราะในไม่ช้าพม่าก็มีผู้ก่อกบฏขึ้นแห่งเมืองมุกโซโบ (Moksobomyo) คือ อลองพญา ซึ่งได้ตีกองทัพมอญแตกพ่ายจนต้องถอยออกจากที่มั่นทางเหนือและอลองพญายังได้ยกกองทัพตามลงมาปราบมอญจนถึงหงสาวดีและได้มอญไว้ในอำนาจโดยเด็ดขาดใน พ.ศ. 2300 มอญจึงถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของพม่าตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา โดยไม่มีโอกาสฟื้นตัวได้อีกจนกระทั่งปัจจุบัน (สุภรณ์ โอเจริญ 2541: 19-22)

1.2 ชาวมอญช่วงอพยพเข้าสู่ประเทศไทย

การที่ชาวมอญที่ต้องต่อสู้อันตรายเพื่ออิสรภาพและความอยู่รอดของตน ตลอดจนความเดือดร้อนที่ได้รับจากการปกครองอย่างกดขี่ของพม่าและถูกบีบบังคับในเรื่องการเก็บภาษีและการเกณฑ์แรงงาน ทั้งยังรู้สึกไม่ปลอดภัยที่จะอยู่ในหัวเมืองมอญ ซึ่งได้กลายเป็นจุดยุทธศาสตร์ระหว่างไทยกับพม่าซึ่งเป็นศัตรูกัน ทำให้ชาวมอญพากันอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทย ด้วยเห็นว่าเป็นดินแดนแห่งเสรีภาพ และกษัตริย์ไทยเต็มพระทัยในการต้อนรับทุก

โอกาส ชาวมอญเองก็มีความคุ้นเคยในเส้นทางเข้าสู่ประเทศไทยเพราะเคยถูกพม่าเกณฑ์เข้ามารบกับไทยบ่อย ๆ ยิ่งไปกว่านั้นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมของไทยยังคงคล้ายคลึงกับมอญ คือมีลักษณะภูมิประเทศและอากาศแบบเดียวกัน ประชากรมีอาชีพทางเกษตรกรรม มีความเป็นอยู่และอาหารการกินคล้ายกัน และที่สำคัญคือ นับถือศาสนาเดียวกันคือ ศาสนาพุทธ ทำให้มอญเลือกที่จะอพยพเข้าสู่ประเทศไทย เมื่อต้องการหาที่ตั้งหลักแหล่งใหม่เพราะเมื่อเข้ามาแล้วสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมใหม่ได้ง่าย (สุภา คชเสนี และคณะ 2551 : 86)

1.2.1 การอพยพเข้าสู่ประเทศไทย

- 1) เข้ามาในฐานะเป็นเชลยสงครามเช่น ใน พ.ศ. 2138 สมเด็จพระนเรศวรเสด็จยกกองทัพไปตีหงสาวดี แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ เมื่อเสด็จยกทัพกลับ พระองค์ก็ได้กวาดต้อนครอบครัวมอญในมณฑลหงสาวดีเข้ามาเป็นเชลยจำนวนมาก
- 2) เข้ามาโดยการหลบหนีออกจากกองทัพพม่า ซึ่งมักเกณฑ์ให้ไปทำสงครามอยู่เสมอ เช่นการอพยพของมอญในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ประมาณ พ.ศ. 2205 คราวพม่าเกณฑ์มอญไปรบศึกช่อ
- 3) เข้ามาในฐานะผู้ลี้ภัยทางการเมือง ภายหลังจากที่ได้ก่อการกบฏและถูกปราบ เช่นการอพยพเข้ามาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง หรือเข้ามาเมื่อไม่พอใจในภาวะความเป็นอยู่ของตนเพราะถูกพม่ากดขี่เบียดเบียน เช่น การอพยพเข้ามาในสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

เมื่อเทียบจำนวนแล้วส่วนใหญ่มอญจะอพยพเข้ามาในฐานะผู้ลี้ภัยและมาด้วยความสมัครใจมากกว่าที่จะมาในลักษณะของการถูกกวาดต้อนเป็นเชลย และชาวมอญที่อพยพเข้ามานั้น ส่วนมากเป็นชาวมอญที่มาจากเมืองเมาะตะมะ เพราะเป็นเมืองที่อยู่ใกล้พรมแดนไทยและเป็นชุมทางซึ่งมีทางร่วมเข้าสู่ประเทศไทย 2 สาย เมืองเมาะตะมะเป็นเมืองที่ได้รับความกดดันและบีบบังคับจากพม่ามากเนื่องจากพม่ามักใช้เป็นสถานที่ประชุมทัพก่อนยกมาตีประเทศไทย และยังมีการเกณฑ์เสบียงอาหารและชาวเมืองเข้ากองทัพอีกด้วย ทำให้ชาวมอญที่นั่นได้รับความเดือดร้อน จึงพยายามที่จะเป็นกบฏต่อต้านพม่า เมื่อไม่สำเร็จก็พากันอพยพหนีมาเมืองไทย นอกจากนี้ยังมีมอญอพยพจากเมืองอื่น ๆ เช่น หงสาวดี เมาะลำเลิง แครง เริง เป็นต้น (สุภรณ์ โอเจริญ 2519 : 44-45)

1.2.2 การอพยพครั้งสำคัญของชาวมอญ

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏว่า มีการอพยพของชาวมอญครั้งสำคัญ ๆ จำนวน 9 ครั้ง ดังนี้

- 1) อพยพเข้าสู่ประเทศไทยในสมัยอยุธยา 6 ครั้ง คือ

- (1) ในสมัยสมเด็จพระชัยราชาธิราช (พ.ศ. 2082)
 - (2) ในสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2127)
 - (3) ในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช (พ.ศ. 2136)
 - (4) ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2175)
 - (5) ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2203)
 - (6) ในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ (พ.ศ. 2290)
- 2) การอพยพเข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (พ.ศ. 2358) จำนวน 2 ครั้ง
- 3) การอพยพเข้ามาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2367) จำนวน 1 ครั้ง

ตามหลักฐานที่มีการจดบันทึกเอาไว้มีการอพยพทั้งสิ้น 9 ครั้ง แต่มีการสันนิษฐานว่ามีชาวมอญอพยพเข้ามาอย่างไม่เป็นทางการอีกมาก เช่นการอพยพเป็นกลุ่มเล็ก ๆ และการอพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในเขตหัวเมืองชั้นนอก มิได้อพยพเข้ามาถึงเขตเมืองชั้นใน (สุภรณ์ โอเจริญ 2541 : 52 - 74 และ นิธิ เอียวศรีวงศ์ 2546 : 52 - 64)

1.3 นโยบายของไทยที่มีต่อชาวมอญ

เมื่อชาวมอญเดือดร้อนจากปัญหาภาวะสงครามกับชาวพม่า ก็มักจะมีหนังสือลับเข้ามากราบบังคมทูลฯ ต่อพระมหากษัตริย์ไทย เพื่อขออพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ซึ่งนโยบายของไทยที่มีต่อชาวมอญอพยพ คือ การต้อนรับด้วยความยินดี เพราะคนไทยก็ได้รับผลดีด้วยคือการเพิ่มแรงงานการผลิตในภาคเกษตรกรรม และยังเป็นกำลังสำคัญในการป้องกันประเทศและสร้างอาณาจักรไทยให้เข้มแข็ง ทางของไทยจะจัดเตรียมกองทัพพร้อมเสบียงอาหารออกไปรับชาวมอญอพยพเมื่อชาวมอญได้เข้ามาอยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภารแล้ว พระมหากษัตริย์ไทยจะพระราชทานที่ดิน อุปกรณ์ก่อสร้าง และจัดสถานที่ให้ปลูกบ้านเรือนอยู่อาศัย โดยมากจะเป็นย่านริมน้ำและใกล้พระนครหรือชานพระนคร เนื่องจากสะดวกต่อการสัญจร และมีความอุดมสมบูรณ์ในการดำรงชีวิต รวมทั้งยังให้สิทธิในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และการประกอบอาชีพได้โดยอิสระ

การที่ชาวมอญพากันอพยพเข้ามาบ่อย ๆ และบางครั้งก็เข้ามาโดยไม่มีการบันทึก ทำให้เราไม่ทราบจำนวนชาวมอญทั้งหมดในประเทศไทย และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือชาวมอญเหล่านั้นได้มีการผสมกลมกลืนเป็นไทย และรูปร่างหน้าตาก็คล้ายกับคนไทย จนบางครั้งก็แยกไม่ออกว่าเป็นมอญหรือไทย

ตลอดระยะเวลากว่า 700 ปี ที่มอญมาตั้งอาณาจักรอยู่ในพม่าตอนล่าง อาณาจักรมอญต้องล้มลุกคลุกคลาน เพราะการแก่งแย่งอำนาจภายในและการรุกรานจากภายนอกโดยมีพม่าเป็นศัตรูสำคัญ ดังจะเห็นได้ว่า หลัจากที่มอญตกเป็นของพม่าใน พ.ศ. 1600 แล้ว มอญพยายามดิ้นรนเพื่อเอกราชของตนและสามารถปลีกตัวเป็นอิสระได้ 2 ครั้ง แต่รวมระยะเวลาที่เป็นอิสระปกครองตนเองก็มีเพียง 2 ศตวรรษครึ่ง นอกนั้นเป็นระยะเวลาที่มอญอยู่ใต้การปกครองของพม่า ซึ่งปกครองมอญอย่างกดขี่ และยังมีบีบบังคับในเรื่องการเกณฑ์แรงงานและการเก็บภาษี ทำให้ชาวมอญได้รับความเดือดร้อนมาก จึงพากันอพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทยอยู่เนือง ๆ ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัฐบาลไทยได้ให้การต้อนรับและจัดให้อยู่รวมกันในหมู่บ้านของตน มีการปกครองกันเองในระดับหมู่บ้าน โดยการตั้งผู้นำชาวมอญที่ได้รับความนิยมนับถือในหมู่บ้านของตนเป็นหัวหน้าปกครองชาวมอญในหมู่บ้านนั้น ๆ และยังให้สิทธิเสรีภาพแก่ชาวมอญในการประกอบกิจกรรมตามขนบประเพณีความเชื่อของตน (สุภา คชเสนี และคณะ 2551 : 84-92)

1.4 สถานะของชาวมอญในประเทศไทย

ชาวมอญในประเทศไทยมีฐานะเป็นไพร่หลวง เช่นเดียวกับคนไทย ซึ่งมีหน้าที่รับราชการตามระยะเวลาที่กำหนด ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นไพร่หลวงรามัญมีหน้าที่สำคัญในการสืบข่าวศึก และลาดตระเวนปลายด่านที่ติดกับพม่า ต่อมาในสมัยรัชการที่ 5 ได้โอนมาเป็นพลตระเวนและทหารเรือตามลำดับ ชาวมอญอพยพเหล่านี้ได้เข้ามาเป็นกำลังสำคัญส่วนหนึ่งของไทย ซึ่งได้ทำคุณประโยชน์ให้กับราชการไทยและยังมีความจงรักภักดีต่อกษัตริย์และแผ่นดินไทย เมื่อเข้ามาอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานาน ชาวมอญเหล่านั้นก็มีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมและสังคมไทย เนื่องจากมีปัจจัยต่าง ๆ ทางสังคมที่เอื้อต่อการผสมกลมกลืน เช่น ความคล้ายคลึงกันในด้านรูปร่าง หน้าตา อาชีพ การนับถือศาสนา เป็นต้น ยิ่งในปัจจุบันแล้ว มอญกับไทยก็แทบจะไม่มี ความแตกต่างกัน ความสัมพันธ์ระหว่างชาวมอญกับไทย จึงเป็นความสัมพันธ์แบบยอมรับซึ่งกันและกัน เป็นมิตรกัน หรือมีความสัมพันธ์เชิงบวก คือ มีการยอมรับกันว่าเป็นกลุ่มพวกเดียวกัน ไม่มีอคติต่อกัน และไม่มี การแข่งขันกัน (นิยพรรณ วรณศิริ 2521 : 129) และทางการไทยรวมทั้งประชาชนคนไทยเองไม่ได้ถือว่าชาวมอญเป็นชนต่างชาติ ให้สิทธิในการก่อสร้างที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ การนับถือศาสนา การประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ และการดำเนินชีวิตตามขนบธรรมเนียมตามแบบอย่าง ที่ชาวมอญได้เคยยึดถือปฏิบัติกันมาแต่เดิม โดยไม่มีการหวงห้าม ขุนนางมอญและหัวหน้ากลุ่มที่อพยพเข้ามา นั้น พระมหากษัตริย์ไทยก็ได้โปรดเกล้าฯเป็นขุนนางระดับสูง ส่วนไพร่พลเรือนก็มีเสรีภาพเช่นเดียวกับชาวไทย สามารถเลือกประกอบอาชีพของตนได้ตามความถนัด มีบทบาทอยู่ในสังคมเท่าเทียมกับพลเมืองไทยโดยทั่วไป

ในปัจจุบันคนไทยจะนึกถึงคนมอญในฐานะเป็นชนกลุ่มน้อยกลุ่มหนึ่งที่มีวัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ เป็นของตนเอง เช่น มีภาษาพูดของตนเองที่แตกต่างไปจากภาษาไทยเป็นอย่างมาก มีความเชื่อในเรื่องผีอย่างเหนียวแน่น มีขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นของตนเอง และคนมอญยังรวมตัวกันอยู่ในหมู่บ้านเป็นสังคมของตนเองเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงมีการดำรงรักษาวัฒนธรรมของชาวมอญให้เห็นอยู่โดยทั่วไป และในด้านความรู้สึกของคนไทยเองนั้น คนไทยคิดว่า คนมอญคือคนไทย คนมอญเองก็ได้ทำตัวเป็นคนไทยตลอดมา เข้ากับคนไทยได้เป็นอย่างดี และไม่ทำตัวให้เป็นปัญหาไม่ว่าในแง่ใดต่อสังคมไทยทั้งสิ้น (พัลลภ สุริยกุล ณ อยุธยา 2542 : 4)

2. ประวัติความเป็นมาของชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่

หมู่บ้านบางกระดี่ เป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่แห่งหนึ่ง ตั้งอยู่สองฝั่งคลองสนามชัย หมู่บ้านบางกระดี่มีสมาชิกประมาณ 5,000 คน จำนวนประมาณ 600 หลังคาเรือน หมู่บ้านบางกระดี่เป็นชุมชนมอญที่ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของมอญไว้ได้ดีจนถึงถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้ ไม่ว่าจะเป็นสภาพบ้านเรือนหรือการดำเนินชีวิต ดังคำขวัญของสำนักงานเขตบางขุนเทียนที่ว่า

ศูนย์อุตสาหกรรมใหญ่	หลวงพ่อไป่ลวัดกำแพง
แหล่งตำนานพระเจ้าเสื่อ	เหลื่อเชื้อทะเลงาม
ตามโครงการพระราชดำริ	งามไม่มีที่ติสาวรามัญ
ระบือลั่นกุ่มกุลา	ชาวประชาล้าลือ
นี่แหละคือ “บางขุนเทียน”	

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศพม่าได้ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ดินแดนส่วนนี้เป็นดินแดนของอาณาจักรมอญมาก่อน เมื่อดินแดนส่วนนี้ถูกอังกฤษยึด คนมอญที่มีความคิดที่จะกอบกู้เอกราชของตนคืน ตลอดจนคนมอญในเมืองไทยที่คิดจะเดินทางกลับเมืองมอญ จึงเกิดการลี้ภัย เพราะไม่แน่ใจว่าอังกฤษมีนโยบายอย่างไร และจะดำเนินการอย่างไรต่อไป เหตุผลทั้งสองประการนี้ที่ทำให้ คนมอญสมัยนั้น ยังคงอยู่ในพระราชอาณาจักรไทยต่อไป แต่ขณะนั้นจำนวนสมาชิกในหมู่บ้านมอญต่าง ๆ มีเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดความจำเป็นที่จะต้องหาพื้นที่หรือแหล่งทำมาหากินให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนมอญที่อยู่บริเวณใกล้อ่าวไทย ต้องหาแหล่งปลูกข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักที่จำเป็นสำหรับบริโภคและไว้จำหน่าย คนมอญจึงเริ่มขยายชุมชนไปยังแหล่งที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก เช่น มอญพระประแดง เริ่มไป

ทำนาแถวบางนา พระโขนง และขยายไปเรื่อย ๆ ทางบางบ่อ บางพลี หัวตะเข้ ลาดกระบัง หนองจอก มีนบุรี ส่วนมอญปากเกร็ด ไปทำนาบริเวณทุ่งสีกัน หลักสี่ ทุ่งสองห้อง ลาดหลุมแก้ว ปทุมธานี และมอญทางสามโคกได้แยกไปอยู่แถวธัญบุรี ลำลูกกา คลองหลวง ลาดหลุมแก้ว เป็นต้น ในขณะที่คนมอญกำลังหาแหล่งทำกินนั้น บ้านบางกระดีคงมีอยู่ก่อนแล้ว แต่ไม่เป็นชุมชน ทั้งนี้ เพราะคำว่า บางนั้น แสดงว่าเป็นแหล่งที่มีชาวบ้านไปขุดคลองขนาดย่อมไว้ก่อนแล้ว และคงชุกชุมด้วยปลากระดี จึงเรียกว่า บางกระดี และไม่ใช่นิยามมอญ ถ้าคนมอญจะเรียกหมู่บ้านมอญเป็นนิยามมอญ มักจะขึ้นต้นด้วย คำว่า “กวาน” ซึ่งแปลว่าหมู่บ้าน การที่มีคำว่า “บาง” อยู่ด้วยนั้น ต้องเป็นคำในภาษาไทย และคนไทยเรียกกันมาก่อนที่คนมอญจะมาอยู่ แต่อาจจะรกร้างไปเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาแตก

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีการพัฒนาย่านบางขุนเทียน และคลองด่านอย่างมาก ดังได้กล่าวมาแล้ว ขณะนั้นชุมชนคนมอญขนาดใหญ่ได้เกิดขึ้นที่ปากลัด มหาชัย และบางไส้ไก่ คลองบางหลวงมาก่อนแล้ว คนมอญในแหล่งชุมชนใหญ่ ๆ ดังกล่าว ต้องหาแหล่งทำมาหากิน และเนื่องจากบริเวณบางกระดี เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าจาก ป่าหวายและพิน เพราะมีป่าชายเลนขนาดใหญ่ ในสมัยนั้น จากและพิน เป็นสินค้าที่มีความจำเป็นต่อคนไทย โดยเฉพาะคนกรุงเทพฯ . ซึ่งทุกครัวเรือนก็ต้องการจากมุงหลังคาบ้านเรือน และใช้พินในการหุงต้มอาหาร คนมอญในสมัยต้นรัตน โกสินทร์จึงเป็นผู้ผูกขาดการขายจาก ขายพิน และอีกอาชีพที่สำคัญคือการผลิตเครื่องปั้นดินเผา โอ่ง อ่าง หม้อ กระทะ ครก ฯลฯ จึงมีคนมอญเริ่มจับจองพื้นที่บริเวณบางกระดีเพื่อการผลิตจากและพิน

ดังนั้นจากข้อสันนิษฐานต่าง ๆ คนมอญบางกระดี น่าจะเป็นคนมอญที่มาตั้งหลักแหล่งเพื่อขยายแหล่งทำมาหากิน ประกอบอาชีพเย็บจาก และตัดพิน เนื่องจากอาชีพการเย็บจากตัดพินเป็นอาชีพที่มีรายได้ดี จึงทำให้คนมอญอพยพมาอยู่รวมกันที่บ้านบางกระดีมากยิ่งขึ้น จนบ้านบางกระดีเป็นชุมชนมอญที่ใหญ่มากแห่งหนึ่ง

ปัจจุบันชุมชนหมู่บ้านบางกระดีมีโครงการที่จะส่งเสริมให้ชุมชนมอญบางกระดีเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารการท่องเที่ยวบ้านมอญบางกระดีขึ้น และร่วมกันจัดทำพิพิธภัณฑ์ชุมชนในบ้านที่มีความพร้อมขึ้นหลายแห่งด้วยกัน และพิพิธภัณฑ์หลังแรกที่เรียกว่าเป็นจุดเริ่มต้นของพิพิธภัณฑ์ชุมชนบางกระดีก็คือ “ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี” ซึ่งรวบรวมเอาของเก่าทั้งหลายมาจัดแสดงไว้ เพื่อให้คนที่ไม่ใช่ชาวมอญหรือชาวมอญรุ่นใหม่ที่ไม่เคยเห็นได้ทราบถึงความเป็นอยู่ของชาวมอญสมัยก่อน ไม่ว่าจะเป็นตุ๊กตากับข้าว เตาไฟ ถ้วยชาม คัมภีร์อักษรมอญ เครื่องประดับโบราณ ฯลฯ นอกจากนั้นในพิพิธภัณฑ์ยังจัดเป็นมุมต่าง ๆ

ที่จำลองให้เป็นวัฒนธรรมของชาวมอญ ทั้งประเพณีเกี่ยวกับชีวิตต่าง ๆ เช่น ประเพณีการเกิด การตาย ไว้ให้ชมด้วย

3. สถานที่สำคัญของชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่

ชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่นอกจากจะนับถือศาสนาพุทธแล้วชาวมอญยังนับถือผีควบคู่กันไปอีกด้วย จึงมีสถานที่สำคัญของชาวมอญ 2 ประเภทด้วยกันดังนี้

3.1 สถานที่สำคัญอันเนื่องมาจากความเชื่อทางศาสนา

3.2 สถานที่สำคัญอันเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องผี

3.1 สถานที่สำคัญอันเนื่องมาจากความเชื่อทางศาสนา ชาวมอญมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก วัดและชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ชุมชนมอญถือว่าวัดเป็นสมบัติของชุมชนและเป็นสถานที่เรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมของผู้ชายซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัว รวมทั้งเป็นที่ประชุมพบปะหารือก่อนเกิดความสามัคคีของคนในชุมชน กิจกรรมที่เป็นประเพณีและวัฒนธรรมของมอญส่วนใหญ่มักจะทำกันในวัด ซึ่งจะมีสืบเนื่องตลอดทั้งปี ชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่มีวัดที่เป็นสถานที่สำคัญ 2 แห่ง ดังนี้

3.1.1 วัดบางกระดี่ เป็นวัดที่สร้างเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2420 เจ้าอาวาสองค์แรกนามว่าพระอาจารย์เฒ่า เล่าต่อกันมาว่าในอดีตท่านเป็นทาสของเจ้านายคนหนึ่ง เมื่อมีอายุมากขึ้นจึงขออนุญาตเจ้านายบวชเป็นพระ เมื่อเจ้านายอนุญาตแล้วได้ยกที่ดินในแถบบางกระดี่ให้สร้างวัด วัดบางกระดี่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. 2435 วัดบางกระดี่เป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาของชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่ ตั้งอยู่เลขที่ 41 หมู่ 8 ถนนบางกระดี่ มีเนื้อที่ทั้งหมด 22 ไร่ 3 งาน 40.9 ตารางวา ปุชนิยมวัดคู่ที่สำคัญของวัดได้แก่ พระพุทธรูปปางมารวิชัย เป็นศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เนื้อทองเหลือง หน้าตัก 46 นิ้ว พระพุทธรูปยืนสร้างด้วยไม้แกะสลัก อยู่ในศาลาอาคารไม้ทรงไทยติดกับศาลาการเปรียญ นอกจากนั้นยังมีเจดีย์ทรงมอญหน้าพระอุโบสถ หอระฆังศิลปะมอญสมัยเก่าและเสาหงส์หน้าวัดที่บ่งบอกความเป็นวัดของชาวมอญ

นอกจากศิลปวัตถุที่บ่งบอกความเป็นวัดมอญของวัดบางกระดี่แล้ว พระสงฆ์ในวัดบางกระดี่ยังสวดมนต์ด้วยภาษาบาลี และมีระเบียบเครื่องครัดไม่อนุญาตให้ผู้หญิงแม้แต่โยมแม่ของพระภิกษุเข้าไปในกุฏิพระ ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของวัดมอญโดยทั่วไป และเรายังมีโอกาสพบเห็นชาวมอญบางกระดี่ยังมาร่วมกันทำวัตรเย็นด้วยการสวดมนต์ด้วยภาษาบาลีทุกวันในเวลา 19.00 น. ที่ศาลาการเปรียญวัดบางกระดี่เป็นประจำทุกวัน

ภาพที่ 2.1 ศาลาการเปรียญ วัดบางกระดี่

3.1.2 วัดสุธรรมวดี เดิมเป็นสำนักสงฆ์ ต่อมาชาวบ้านเลื่อมใสในวัตรปฏิบัติของ พระอริการทองอยู่ อินทสาคร ซึ่งท่านอุปสมบทเป็นพระภิกษุเมื่ออายุ 26 ปี พ.ศ. 2509 โดยพระราชอุดมมงคล (หลวงพ่อดุตตะมะ) เป็นอุปัชฌาย์ พระอริการทองอยู่เป็นผู้มีความรู้ภาษาบาลีแตกฉาน รวมทั้งภาษาสันสกฤต ภาษามอญและภาษาไทยเป็นอย่างดี ในปี พ.ศ. 2523 ท่านได้มาจำพรรษาอยู่ที่สำนักสงฆ์สุธรรมวดี ซึ่งก่อสร้างด้วยเรือนไม้หลังคาจากเพียงหลังเดียว ซึ่งต่อมา นายพนม ทองจบ นายฉนิ จูงาม และนายลี จูงาม รวมทั้งชาวบ้านร่วมกันมอบที่ดินและบริจาคเงินซื้อที่ดินทางเข้าวัด จำนวน 9 ไร่ 4 งาน 94 ตารางวา อยู่ในซอยวัดใหม่โรงพิมพ์ หมู่ 1 แสมดำ เขตบางขุนเทียน เพื่อสร้างวัดสุธรรมวดีในปัจจุบัน

วัดสุธรรมวดีสมัยพระอริการทองอยู่มีโรงพิมพ์หนังสือตำราทางพระพุทธศาสนาแจกจ่ายให้กับชาวบ้านเป็นจำนวนมาก น่าเสียดายที่ปัจจุบันเครื่องพิมพ์เหล่านั้นเสียหายไม่สามารถใช้งานได้อีกแล้ว วัดสุธรรมวดีเป็นวัดมอญยุคหลัง จึงยังอยู่ในระหว่างการ

ก่อสร้าง ศาสนสถาน และเป็นวัดที่อยู่ในเขตโรงงานอุตสาหกรรมและบ้านพักคนงาน ห่างจากหมู่บ้านของชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่ดั้งเดิม การพัฒนาวัดจึงทำได้อย่างเชื่องช้า แต่ในด้านการปฏิบัติกิจในฐานะวัดมอญนั้นเข้มแข็งในด้านการบวชเรียน ยังคงมีการสวดมนต์ด้วยภาษาบาลีมอญ และเป็นศูนย์กลางในการประกอบกิจกรรมทางประเพณีและวัฒนธรรมมอญของชุมชนมอญบางกระดี่อีกแห่งหนึ่ง

ภาพที่ 2.2 ศาลาการเปรียญ วัดสุธรรมวดี

3.2 สถานที่สำคัญอันเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องผี ชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่ มีความเชื่อในเรื่องของการนับถือผี สถานที่สำคัญอันเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องผีมี 3 แห่งด้วยกันดังนี้

3.2.1 ศาลเจ้าที่ ตะละทานวัดบางกระดี่ ศาลเจ้าที่ตะละทานวัดบางกระดี่ เป็นพระภูมิเจ้าที่หรือศาลเจ้าที่ ชาวมอญมักจะเรียกกันว่า “ตะละทาน” ชาวมอญที่นี่ถือว่าเป็นสถานที่

ศักดิ์สิทธิ์ ทะละทานของชุมชนมอญบางกระดี่สร้างเป็นเรือนไทยขนาดย่อมตั้งอยู่ด้านหลังวัดบางกระดี่ ชาวมอญบางกระดี่ถือว่าศาลตะละทานเป็นที่ประทับของเจ้าที่ หรือผีที่คอยปกป้องคุ้มครองรักษาให้ทุกคนอยู่เย็นเป็นสุข ดังนั้นในการประกอบกิจกรรมงานบุญใด ๆ จะต้องบอกกล่าวให้ท่านได้รับทราบ ให้ท่านได้อนุโมทนาส่วนบุญ โดยเฉพาะในพิธีอุปสมบท ในวันสุกดิบจะต้องจัดขบวนแห่หน้าพร้อมเครื่องบูชาไปประกอบพิธีที่ศาลตะละทาน โดยเชิญตะละทานให้มาประทับทรงเพื่อมอบผ้าไตรให้แก่หน้า ซึ่งถือว่าเป็นสิริมงคลแก่หน้า จึงปฏิบัติด้วยความเชื่อถือสืบมาจนปัจจุบัน

3.2.2 ศาลเจ้าพ่อบางกระดี่ ศาลเจ้าพ่อบางกระดี่เดิมตั้งอยู่ในเขตที่ดินของนางบุญธรรม-นายทิน สุดเจริญ ศาลเจ้าพ่อบางกระดี่สร้างเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่นอน แต่สำหรับชาวบางกระดี่ถือว่าเป็นศาลที่ประทับของผีประจำหมู่บ้าน ซึ่งในหมู่บ้านทุกแห่งของชุมชนมอญจะต้องมีศาลผีประจำหมู่บ้านเช่นนี้ทุกแห่ง ต่อมาเจ้าพ่อประทับทรงขอให้ย้ายมาอยู่ที่หน้าวัดติดสะพานข้ามคลองสนามไชย ลักษณะศาลเจ้าพ่อบางกระดี่เป็นเรือนไทยยกพื้นสูง ติฝากัน 3 ด้าน เจ้าพ่อบางกระดี่เป็นที่นับถือของชาวบางกระดี่มาก เมื่อมีปัญหาหรือต้องการความช่วยเหลือประการใดก็จะมาสักการะขอพรบนบานศาลกล่าวเมื่อได้สมประสงค์ก็จะนำข้าวของมาสักการะสิ่งของที่เชื่อกันว่าเจ้าพ่อชอบได้แก่ วัว บริวารชายหญิง ช้าง ม้า วัว ควาย ตูกตานางรำ (โรงละคร) เชื่อกันว่าเจ้าพ่อไม่ชอบรูปตายาย พวกอาหารที่เจ้าพ่อชอบได้แก่ กล้วยน้ำว่า มะพร้าวอ่อน เหล้าขาว บุหรี่ใบจาก การทรงเจ้าพ่อทุกครั้งจะทำประจำในช่วงเทศกาลสงกรานต์คือวันที่ 18 เมษายน ของทุกปี ในการทรงเจ้าพ่อทุกครั้งจะต้องจัดการเล่นทะเลยมมอญบูชาเจ้าพ่อด้วย ในการทรงเจ้าพ่อบางกระดี่จะผ่านร่างทรงประจำคือ นางเนย สาแหรกทอง ขณะนี้นางเนยอายุมากขึ้นได้มอบให้ นางอึ้ง แก่นแดง ลูกสาวเป็นร่างทรงแทน

3.2.3 ศาลเจ้าแม่หัวสะพาน ศาลเจ้าแม่หัวสะพานตั้งอยู่ในเขตหมู่ 9 บริเวณบ้านของนางทอน สังข์ทอง ประวัติของเจ้าแม่หัวสะพานมีเรื่องเล่ากันว่า ศาลเจ้าแม่หัวสะพานสร้างมาเมื่อใดไม่มีใครทราบ แต่ศาลดังกล่าวอยู่คู่มากับศาลเจ้าพ่อบางกระดี่ คือศาลเจ้าพ่อบางกระดี่ตั้งอยู่ตอนบนของหมู่บ้านที่หัวสะพานทางเข้าวัด ส่วนศาลเจ้าแม่หัวสะพานจะอยู่ที่ท้ายบ้าน เจ้าแม่หัวสะพานเป็นน้องสาวของเจ้าพ่อบางกระดี่ มีชื่อว่า ถนอม เป็นสาวโสด เวลาทรงจึงไม่พูดกับผู้ชาย สิ่งของสักการะที่ชอบคือ พวงมาลัย ตูกตานางรำ ผลไม้ ไม่ชอบสุรายาเมา ความศักดิ์สิทธิ์เชื่อกันว่าท่านสามารถรักษาโรค และให้โชคลาภ ชาวบ้านสามารถติดต่อสื่อสารกับเจ้าแม่หัวสะพานด้วยการประกอบพิธีเข้าทรงผ่านร่างบุคคลเช่นเดียวกับเจ้าพ่อบางกระดี่ การทรงจะจัดเป็นประจำในวันที่ 19 เมษายนของทุกปี ซึ่งชาวบางกระดี่จะนำอาหารมาร่วมพิธี และที่สำคัญต้องมีการแสดงทะเลยมมอญบูชาเจ้าแม่เช่นกัน ร่างทรงประจำเจ้าแม่หัวสะพานคือ นางดอกไม้ อุ่มเย็นง

4. วิถีชีวิตของชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่

ชาวมอญในปัจจุบันมีวิถีชีวิตในบางส่วนที่คล้ายกับชาวไทย แต่ผู้วิจัยจะนำเสนอวิถีชีวิตบางส่วนที่น่าสนใจของชาวมอญดังนี้

4.1 ที่อยู่อาศัยและลักษณะบ้านเรือน

ชาวมอญที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นมอญเก่าหรือมอญใหม่ ยังคงอาศัยอยู่ในสถานที่ที่ทางราชการจัดไว้ให้ตั้งแต่ดั้งเดิม จนถึงปัจจุบัน แต่มีลักษณะเด่นที่สำคัญอย่างหนึ่งของการตั้งบ้านเรือนคือ บ้านเรือนส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ริมน้ำ ถึงแม้จะมีการโยกย้ายถิ่นฐานไป บ้านเรือนที่ตึกใหม่ก็ยังคงอยู่ริมน้ำเช่นเดิม โดยมากจะอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นไปทางตอนเหนือ ในจังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี จังหวัดอยุธยา จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดราชบุรี จังหวัดกาญจนบุรี จ. สมุทรสาคร ที่สองฝั่งลำน้ำท่าจีน และลำคลองต่าง ๆ ในจังหวัดสมุทรสาคร ที่สองฟากฝั่งแม่น้ำลพบุรี โดยเฉพาะที่ตำบลบางขันหมาก และที่บ้านหนองคู บ้านบ่อควา อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน และที่บ้านหนองครอก บ้านกอโชค อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งที่ตั้งอยู่ตรงข้ามกันบนริมฝั่งแม่น้ำปิง จุดเด่นที่สำคัญของชุมชนมอญที่จะต้องมียู่ในทุกชุมชนก็คือ วัดในพระพุทธศาสนาอย่างน้อยหนึ่งวัด ในชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่ มีวัดบางกระดี่ เป็นจุดเด่นที่สำคัญ เป็นศูนย์รวมของชุมชน

แต่เดิมเรือนของชาวมอญในประเทศไทยก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับเรือนของคนไทยทั่วไปในสมัยนั้น ๆ คือเป็นเรือนไม้เครื่องผูก ยกพื้นสูง หลังคาทรงจั่ว ใต้ถุนไม้ไผ่และไม้เนื้อแข็ง มีบันลมหลอมฝาเพ็ชรม และมุงหลังคาด้วยกระเบื้อง การปลูกบ้านของชาวมอญต้องมีเกณฑ์โหราศาสตร์ตามทีปฏิบัติสืบต่อกันมา เริ่มตั้งแต่ การเลือกเวลาที่จะปลูก เลือกที่ดิน ตำแหน่งที่จะปลูก การขุดเสาเรือน การตั้งเสาเรือน ให้ถูกต้องตามขนาดและสัดส่วนที่กำหนด

บ้านมักประกอบด้วยนอกชาน ระเบียง ที่สำคัญที่สุดคือจะตั้งเสาเรือน ซึ่งเป็นเสาหลักต้นหนึ่งเป็นที่ตั้งหิ้งบูชาของผีเรือน และการปลูกบ้านของชาวมอญมักจะสร้างหันหน้าเรือนไปทางทิศเหนือ ทั้งนี้ก็กล่าวกันว่าในสมัยโบราณ ชาวมอญอพยพถิ่นฐานมาจากทางทิศเหนือ เมื่อมาอยู่ในที่ปัจจุบันจึงปลูกบ้านหันหน้าไปทางทิศเหนือ และเหตุที่แม่น้ำสายต่าง ๆ ในประเทศไทย ส่วนใหญ่ก็มีแนวจากเหนือไปได้ เมื่อเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ชาวมอญก็ยังนิยมปลูกบ้านอยู่ริมแม่น้ำลำคลองและหันหน้าไปทางทิศเหนือ จึงกลายเป็นต้องปลูกบ้านขวางแม่น้ำ อันเป็นที่มาของคำเรียก “มอญขวาง” (สุจริตลักษณ์ ศีผดุง พรทิพย์ อุศุภรัตน์ และประภาศรี คำสอาด 2542 : 10)

ที่อยู่อาศัยของชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่ในปัจจุบันจะปลูกบ้านสองฟากคลองสนามชัย ลักษณะบ้านเรือนส่วนใหญ่ไม่แตกต่างจากบ้านคนไทย มีทั้งลักษณะที่เป็น

บ้านเรือนไทย เรือนไม้ได้ถุนสูง และเรือนสองชั้นครึ่งตึกครึ่งไม้ นิยมปลูกบ้านตามตะวัน คือจะหันหน้าบ้านไปทางทิศตะวันออก ซึ่งต่างกับการสร้างบ้านของชาวมอญที่อื่นที่จะหันหน้าเรือนไปทางทิศเหนือ ในปัจจุบันจะมีผู้คนจากภายนอก นักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวในหมู่บ้านนี้เป็นประจำ ชาวบ้านที่นี่จึงเปิดบ้านให้นักท่องเที่ยวเข้าชม ซึ่งจะมีอยู่หลายบ้านด้วยกัน เช่นบ้านของ คุณธวัชพงศ์ มอญคะ จะเปิดบ้านเป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญ ซึ่งจะมีข้าวของเครื่องใช้ เครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย ในอดีตให้นักท่องเที่ยวได้เข้าชม และจะมีบ้านเส้ ซึ่งทำเส้โบราณจำหน่าย บ้านภาพถ่าย ก็จะมีภาพถ่ายกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวมอญหมู่บ้านบางกระดี่ในอดีตให้ชมกัน มีบ้านขนมหวานของ ป้าเปี้ยก ซึ่งทำขนมหวานรสชาติอร่อย จำหน่ายให้นักท่องเที่ยว และยังมีอีกหลายบ้านที่เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมได้ ซึ่งถือเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมของชาวมอญ อย่างไรก็ตาม ที่หมู่บ้านนี้ ก็ยังไม่ถือเป็นชุมชนมอญเปิดทั้งหมด เพราะเมื่อเข้าไปแล้ว ก็ยังคงเป็นวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมอยู่คือ เป็นชุมชนมอญแบบเงียบ ๆ อยู่กันอย่างสงบ มีการสื่อสารกันเป็นภาษามอญ ซึ่งฟังแล้วมีเสน่ห์ มีความเป็นเอกลักษณ์และมีความเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมอยู่เป็นอย่างมาก

4.2 การใช้ภาษามอญ

ภาษามอญจัดอยู่ในสายโมนิก (Monic Branch) ตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก (Austro-asiatic Language Family ในกลุ่มมอญ-เขมร (Mon-Khmer) ตระกูลภาษานี้ใช้พูดกันอยู่ในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และบริเวณตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย (สุจริตลักษณ์ ดิพคุณพรทิพย์ อุสุภรัตน์ และประภาศรี คำสอาด 2542 : 11) วัฒนธรรมทางด้านภาษาและหนังสือเป็นสิ่งที่มอญมีอิทธิพลอย่างมากซึ่งเอื้ออำนวยให้มอญที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยมีความแตกต่างไปจากคนไทย เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้ชาวมอญได้จากบ้านเกิดเมืองนอนของตนเข้ามาอยู่ในประเทศไทย จนกระทั่งบัดนี้ก็นับเวลาถึงกว่า 200 ปี แต่ยังคงรักษาภาษาพูดและเขียนไว้ได้ดีพอสมควร ส่วนหนังสือก็เช่นเดียวกัน ยังมีชาวมอญที่สามารถเขียนอ่านหนังสือมอญได้แต่จะมีจำนวนไม่มาก ชาวมอญเป็นชาติที่รักษามรดกทางด้านภาษาและตัวอักษรได้ดี ในปัจจุบันนี้ยังมีหนังสือชนิดต่าง ๆ ถูกเก็บรักษาไว้ในสภาพดีเป็นอันมาก

ภาษามอญเป็นภาษาที่มีโครงสร้างไม่ซับซ้อน ลักษณะประโยคมีการเรียงลำดับในแบบ ประธาน-กริยา-กรรม คำกริยาไม่มีการผันรูปเพื่อแสดงกาล มาลา หรือ วากจ ใดๆ เมื่อมีคำขยายนามหรือขยายกริยา คำขยายก็มักจะอยู่ตามหลังคำนามและคำกริยานั้น ๆ ลักษณะคำส่วนใหญ่ในภาษามอญเป็นคำพยางค์เดียวหรือคำสองพยางค์ พยางค์ในภาษามอญ มีทั้งพยางค์เปิดและพยางค์ปิด ถ้าเป็นคำหลายพยางค์มักจะเป็นคำประสม หรือเป็นคำจากภาษาบาลีหรือสันสกฤต คำสองพยางค์บางส่วนก็เกิดจากการใส่หน่วยคำเติมหน้าหรือคำอุปสรรค (prefix) หรือหน่วยคำอาคม

หรือคำเติมกลาง (infix) แต่ในปัจจุบันเนื่องจากภาษามอญในประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากภาษาไทย ทำให้มีการใช้อุปสรรคและอาคมน้อยมาก

ในเรื่องของอักษรมอญ ตัวเขียนของมอญเป็นอักษรที่พัฒนามาจากอักษรอินเดียตอนใต้ มอญมีบันทึกตัวเขียนและวรรณคดีมากมาย บันทึกภาษามอญนั้นมีมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 (สุจริตลักษณ์ ศิผดุง พรทิพย์ อุกุภรัตน์ และประภาศรี คำสอาด 2542 : 11)

ดินแดนประเทศมอญซึ่งถูกพม่าเข้ายึดครอง จนเกือบจะไม่เหลือวัฒนธรรมมอญแล้ว แต่ชาวมอญซึ่งอพยพเข้ามาในประเทศไทยนานนับร้อยปีมาแล้วยังคงรักษาวัฒนธรรมมอญไว้ได้พอสมควรแม้กระทั่งภาษาและหนังสือ ปัจจุบันในชุมชนมอญ ชาวมอญสูงอายุบางคนยังคงพูดภาษามอญในระหว่างผู้สูงอายุด้วยกัน แต่อ่านและเขียนภาษามอญได้ด้วยนั้นมีจำนวนน้อยผู้ที่ทั้งพูด เขียน และอ่านภาษามอญได้ยังคงมีอยู่บ้างในหมู่บ้านกวีชากรและผู้สนใจศึกษา

ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมมอญและพระสงฆ์เชื้อสายมอญบางรูป (อลิสรา รามโกมุท 2542 : 34)

ในชุมชนมอญหมู่บ้านบางกระดี ยังสามารถรักษาวัฒนธรรมมอญ รวมทั้งภาษามีผู้สามารถอ่านเขียนเป็นภาษามอญได้อยู่จำนวนหนึ่ง รวมทั้งยังมีการสื่อสารกันด้วยภาษามอญกันอยู่อย่างมาก นอกจากคนเฒ่าคนแก่ที่สื่อสารกันด้วยภาษามอญแล้ว ยังมีคนหนุ่มสาวอีกจำนวนหนึ่งที่สามารถสื่อสารกันด้วยภาษามอญด้วย อีกทั้งในวัดบางกระดียังมีโบลานภาษามอญเพื่อให้ผู้ที่สนใจมาศึกษาได้ ในหมู่บ้านแห่งนี้ยังมีการรวมตัวกันเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมมอญ โดยมีการเปิดบ้านเป็นศูนย์เรียนรู้ทางวัฒนธรรม เช่น ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญ บ้านภาพถ่าย บ้านทะเลมอญ พิพิธภัณฑ์ภาพมอญ บ่อนสะบ้า บ้านขนมหวาน บ้านเส้น บ้านเปลมอญ บ้านการแต่งกาย ฯลฯ เพื่อให้ลูกหลานในหมู่บ้านรวมทั้งผู้ที่สนใจได้เรียนรู้และร่วมกันอนุรักษ์วัฒนธรรมสืบต่อไป

4.3 การแต่งกาย

คนในชุมชนหมู่บ้านบางกระดีในปัจจุบันโดยทั่วไปจะแต่งกายแบบธรรมดาตามสมัยนิยม แต่จะมีการแต่งกายแบบชาวมอญในงานเทศกาลต่าง ๆ วันพระ งานบุญ งานแต่งงาน งานบวช หรือในการร่วมงานประเพณีต่าง ๆ ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาในเรื่องการแต่งกายของชาวมอญออกเป็น ผู้ชาย ผู้หญิง และเด็ก ตามรายละเอียดดังนี้

4.3.1 ผู้ชาย จะไว้ผมทรงเดียวกับชายไทยทั่วไป สวมเสื้อตามสมัยนิยมจากรุ่นเด็กจนถึงคนแก่ เช่น เสื้อยืด หรือเสื้อเชิ้ต ส่วนผ้าถุงนั้น บางคนก็นุ่งโจร่ง บางคนก็นุ่งกางเกงขาก๊วย ขึ้นอยู่กับความนิยมและความสะดวกของแต่ละคน แต่ส่วนใหญ่แล้ว ผู้สูงอายุมักนุ่งโจร่ง ส่วนคนหนุ่มและเด็กมักนุ่งกางเกง หากมีงานประเพณีหรืองานเทศกาลต่าง ๆ ผู้ชายชาวมอญนิยมนุ่งโจร่งลายตาหมากรุกหลากสี หรือสีพื้น โจร่งนี้ เดิมผู้หญิงจะเป็นผู้ทอเอง และมีลายพิเศษซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของคนมอญโบราณ คือลายตาสีเหลี่ยม การนุ่งโจร่งมักให้ชายโจร่งยาวถึงข้อเท้าแล้ว

ใช้ผ้าขาวม้าคาดเอว ถ้าเป็นกางเกงขาก๊วยนั้นจะมีทั้งชนิดขาสั้น สามส่วน และขายาว สีนิยมคือน้ำตาล สีดำและน้ำเงิน และสวมเสื้อคอพวงมาลัยสีพื้นเรียบ ๆ หรือเป็นลายดอก นอกจากนี้ยังใช้ผ้าซึ่งเรียกว่า “หยาดอะบัว” ส่วนใหญ่เป็นผ้าขาวม้า พาดไหล่ข้างใดข้างหนึ่งหรือพาดคล้องไหล่ทั้งสองข้าง โดยปล่อยให้ชายผ้าทั้งสองข้างทิ้งไปด้านหลัง อีกแบบหนึ่งเป็นการพาดพันตัวเป็นสไบเฉียง ผ้าที่ใช้ในงานเช่นนี้เรียกว่าผ้า “หะเหรีมี โต๊ะ” ซึ่งมักปฏิบัติกันทุกคนเมื่อเวลาเข้าวัด เป็นการแสดงความสุภาพและเคารพต่อพระภิกษุ ทั้งยังใช้เป็นผ้าปูรองกราบอีกด้วย (สุจริตลักษณะ ติศนุจ พรทิพย์ อุสุภรัตน์ และประภาศรี คำสอาด 2542 : 13)

4.3.2 ผู้หญิง ปัจจุบันนี้สาวมอญนิยมไว้ทรงผมตามแบบสมัยนิยมมากขึ้น แต่ก็ยังมีบางส่วนที่ยังคงพยายามรักษาเอกลักษณ์ไว้ คือ การเกล้าผมมวย โดยเฉพาะผู้สูงอายุยังคงไว้ผมยาว และเกล้ามวยกันทุกคน ที่มวยผมจะประดับด้วยเครื่องประดับ 2 ชนิด คือ จิ้นหนึ่งมีลักษณะคล้ายเกือกม้า เรียกว่า “อะนดชก” ใช้เสียบแนวตั้ง อีกจิ้นหนึ่งลักษณะคล้ายใบไผ่ เรียกว่า “หะเลียงชก” ใช้เสียบแนวนอน เวลาที่ไปงานบุญหรือไปงานต่าง ๆ สาวมอญจะประดับมวยผมด้วยดอกไม้หรือลูกปัดที่มีพู่ห้อยหลากสี สวยงาม เรียกว่า “แหมะแกว ปาวชก”

สาวมอญจะสวมเสื้อคอกระเช้าหรือเสื้อสีพื้นคอปก นุ่งผ้าถุงคลุมเท้า ปล่อยชาย ยกเว้นผู้สูงอายุมักจะใส่เสื้อชั้นในคอกระเช้าแบบหลวมๆ และแบบรัดทรงมีกระดุมด้านหน้า หากเป็นงานพิธีในวัด มักจะใส่เสื้อคอปกซึ่งส่วนมากจะเป็นสีขาว ถ้าจะไปถือศีลที่วัดจะต้องแต่งกายสีขาวทั้งชุด หากเป็นงานศพจะนุ่งผ้าถุงสีดำใส่เสื้อสีขาว และพาดผ้าสไบสีขาวไว้ที่ไหล่ซ้ายเหมือนการพาดของผู้ชาย ผ้าพาดไหล่สไบเฉียงนี้ เรียกว่า “หะเหรีมี โต๊ะ” เนื่องจากริมของผ้าสไบเฉียงนี้ ปักแบบลายปักริมผ้าปูโต๊ะ แต่ละคนจะมีคนละหลายผืน หลากสี หากไม่ทำเองก็มีผู้ผลิตมาขาย หญิงสาวเมื่อไปธุระนอกบ้านจะแต่งกายตามสมัยนิยม ในปัจจุบันจะแต่งตัวเหมือนกับคนไทยจนแยกกันไม่ออก

4.3.3 เด็ก การแต่งกายของเด็กชาวมอญคล้ายกับเด็กไทย ต่างกันตรงที่เด็กมอญตั้งแต่แรกเกิดจนอายุ 11-13 ขวบนิยมไว้ทรงผมอันเป็นเอกลักษณ์อยู่ 2 แบบคือ เด็กผู้หญิงไว้จุก โดยจะไว้ผมปล่อยให้ยาวและมัดจุกไว้ตรงกลางกระหม่อมก่อนมาด้านหน้า ส่วนบริเวณอื่นนั้นโกนทิ้ง ส่วนเด็กชายจะไว้ผมจุกเฉพาะตรงขวัญ แต่ก่อนไปทางด้านหลังเรียกว่า “เปีย” สมัยก่อนนั้นเด็กหญิงจะมีแผ่นโลหะถักด้วยเงินเป็นรูปห่าเหลี่ยม โดยทิ้งมุมมาทางด้านล่างเพื่อปกปิดอวัยวะเพศเรียกว่า “ตะปั้ง” และเด็กชายจะมีดอกจำปีเล็ก ๆ ห้อยไว้ที่เอวเรียกว่า “ลูกพริก” โดยเชื่อว่าป้องกันเจ็บปวดจากสัตว์ต่าง ๆ ได้ ปัจจุบันนี้ตะปั้งและลูกพริกไม่มีให้เห็นแล้ว แต่การไว้จุกและไว้เปียยังคงมีให้เห็นอยู่โดยทั่วไป (สุจริตลักษณะ ติศนุจ พรทิพย์ อุสุภรัตน์ และประภาศรี คำสอาด 2542 : 14)

4.4 การรักษาโรค ในอดีตชาวมอญหมู่บ้านบางกระดี่มีการดูแลสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บแบบพื้นบ้าน ซึ่งมีทั้งการดูแลสุขภาพตนเองที่มักเป็นเรื่องของข้อห้ามและข้อปฏิบัติต่างๆ เป็นต้นว่า ข้อห้ามเกี่ยวกับอาหารของผู้ป่วยหรือหญิงมีครรภ์ การใช้สมุนไพรรักษาโรคที่มีอาการรุนแรง ส่วนการรักษาโรคที่มีอาการรุนแรงหรือเมื่อรักษาด้วยตนเองไม่ได้ผลก็มีผู้ชำนาญ หรือหมอพื้นบ้านประเภทต่าง ๆ เป็นผู้รักษา เช่น หมอสมุนไพร หมอเป่า หมอน้ำมันตรี หมอทรง และหมอพระ เป็นต้น แต่ในปัจจุบันนี้ชาวมอญในชุมชนแห่งนี้ส่วนใหญ่นิยมใช้วิธีการรักษาโรคด้วยแผนปัจจุบัน การที่ชาวมอญจะตัดสินใจเลือกการรักษาโรคแบบแผนใดนั้นขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น โรคที่เป็น ความเชื่อและความเข้าใจเกี่ยวกับสาเหตุของโรคที่เป็น ความรุนแรงของโรค สำหรับคนรุ่นพ่อแม่ ปู่ตายายที่ยังคงมีความเชื่อว่านอกจากโรคภัยไข้เจ็บจะเกิดจากความผิดปกติของร่างกายตามธรรมชาติแล้ว ยังเกิดจากการล่วงละเมิดข้อห้ามต่าง ๆ ที่ทำให้ผีโกรธจึงคลั่งบันดาลให้เจ็บป่วย การรักษาจึงต้องใช้แบบพื้นบ้าน อาจให้หมอทรงเข้าทรงติดต่อกับวิญญาณแล้วทำการเช่นไหว้ (เลี้ยงผีและรำผี) ถามถึงความต้องการของผีโดยบอกผ่านหมอทรง แต่หากว่าเป็นคนรุ่นเด็กมักจะเลือกรักษาโรคภัยไข้เจ็บกับแพทย์แผนปัจจุบันเป็นอันดับแรก ดังนั้นการตัดสินใจ เลือกวิธีการรักษาโรคภัยของชาวมอญ จึงมีทั้งการรักษาแผนพื้นบ้านและแผนปัจจุบัน หรืออาจใช้ทั้งสองแผนควบคู่กันไป หรือบางครั้งก็เลือกใช้แผนใดแผนหนึ่งก่อนหากไม่ได้ผลจึงใช้อีกแผนหนึ่ง (สุจริตลักษณ์ ดีผดุง พรทิพย์ อุดุภรณ์ และประภาศรี คำสอาด 2542 : 25)

4.5 อาหารการกิน อาหารมอญจัดเป็นอาหารที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ และยังมีสืบทอดทำกันอยู่ในชีวิตประจำวัน อาหารประจำที่ชาวมอญจะต้องมีทุกมื้อคือน้ำพริก โดยจะกินกับผักที่เก็บได้ตามบ้าน เช่น ยอดผักทอง มะเขือเปราะ และลูกมะเดื่อ ทั้งกินสด ๆ นำมาต้ม หรือดองแล้วแต่ประเภทของน้ำพริก ในบางครั้งอาจมีเครื่องเคียง เช่น ไข่ต้ม ถั่วลิสงคั่วโรยเกลือ ปลายสด ปลาช่อนแห้ง หรือเนื้อเค็มทอดประกอบด้วย ส่วนประเภทแกงนั้นมีทั้งแบบที่ใส่กะทิ และไม่ใส่กะทิ แกงไม่ใส่กะทิที่นิยมมากคือแกงส้ม ผักที่นิยมนำมาแกงส้ม มักเป็นผักที่มีเมือกสีนและออกรสเปรี้ยว เช่นกระเจี๊ยบเขียว (บอกระตาด) กระเจี๊ยบแดง (สะเจี๊ยบ) มะตาด (สะเปร้า) ผักปลัง (อะเนิงลาน) ลูกมะสัน (อะลือด) แล้วแต่ว่าจะเป็นฤดูกาลของพืชผักชนิดใด พืชผักเหล่านี้เก็บหาเองจากรอบ ๆ บริเวณบ้าน เพราะชาวมอญนิยมปลูกไว้หน้าหรือหลังบ้านริมฝั่งแม่น้ำ เวลาจะทำกับข้าวก็จะมาเก็บไปใช้ และยังแบ่งให้เพื่อนบ้านได้อีกด้วย

นอกจากนั้นก็ยังมีแกงปลาลูกโยน แกงบอนซึ่งนิยมทำในงานบุญเช่นงานบวช แกงกล้วย แกงลูกตาล แกงใส่ผักบั้ง พุทราและเผือก และยังมีอาหารจากต่างถิ่นที่เข้ามาขายในตลาดประจำหมู่บ้าน สำหรับกับข้าวของชาวมอญ แต่เดิมนิยมใส่ในกระบะไม้จตุรัส ขนาด

ประมาณ 50 x 50 ซม. (อะบ๊ะ) แต่ปัจจุบันนี้ไม่ค่อยมีใช้แล้ว เปลี่ยนไปใช้ถาดอลูมิเนียมหรือสังกะสีแทน

ชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่ยังทำน้ำปลาไว้กินเองอีกด้วย เพราะถิ่นฐานของชาวมอญมักอยู่ใกล้น้ำ จึงสามารถหมักทำน้ำปลาไว้ใช้เป็นอาหารจานพิเศษของชาวมอญเหมือนกับน้ำพริกจิ้มกินกับผักต่าง ๆ เมื่อถึงเทศกาลต่าง ๆ ชาวมอญจะมีอาหารของควา ของหวานที่มีลักษณะพิเศษเช่น ข้าวมาชะ คือ อาหารที่จัดทำขึ้นในช่วงวันมาฆบูชา โดยจะมี ปลาช่อนแห้ง ปั่นคั่ว เนื้อเค็มผัดหวาน มะม่วงยำ ผัดหมีไข่เค็ม นำมาทานกับข้าวต้ม บางท้องถิ่นอาจจะตัดบางอย่างออกแล้วเพิ่มบางอย่างเข้าไป ในปัจจุบันนี้มีการนำกับข้าวอื่น ๆ ที่ใช้รับประทานกับข้าวต้มมารับประทานแทนก็ได้ เช่น หมูแผ่น หมูหยอง กุนเชียง เป็นต้น

อาหารที่มีลักษณะพิเศษ เมื่อถึงเทศกาลสงกรานต์ คือ ข้าวแช่ ภาษามอญเรียกว่า “เป็งสงกรานต์” เป็นอาหารสำคัญในเทศกาลสงกรานต์ เพราะเชื่อกันว่าข้าวแช่เป็นอาหารบริสุทธิ์ เป็นสิริมงคล ใช้ข้าวสารที่เก็บจากข้าวและสิ่งสกปรกออกให้หมดแล้วนำไปชาน้ำ 7 ครั้ง จากนั้นจึงนำไปหุงแล้วขัดให้หมดเมือกจนขาวดี แล้วนำเก็บในหม้อดิน กับข้าวที่รับประทานกับข้าวแช่นั้น แต่ละถิ่นก็จะมีวิธีทำและเครื่องเคียงแตกต่างกันออกไปตามธรรมเนียมนิยมและวัสดุที่หาทำได้ในแต่ละท้องถิ่น แต่ที่นิยมเป็นแบบแผนดั้งเดิมมี 7 อย่าง คือ หัวผักกาดเค็มผัดกับกะทิ กระเทียมคองผัดกับไข่ ลูกกระพินทอ พริกหยวกสอดไส้ ปลาแห้งป่น เนื้อเค็มฉีกฝอย ปลาหวาน ชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่ จะแบ่งสำหรับข้าวแช่ออกเป็น 3 สำหรับ คือ สำหรับที่ 1 นำไปถวายบูชาเทวดาอารักษ์ ท้าวมหาสงกรานต์ เจ้าที่เจ้าทาง รวมทั้งนางสงกรานต์ที่ศาลเพียงตาซึ่งอยู่หน้าบ้าน สำหรับที่ 2 จะนำไปถวายพระตามวัดใกล้ ๆ บ้าน โดยจะพยายามนำข้าวแช่ไปถวายพระและสามเณรให้ได้มากที่สุด เพราะถือว่ามีโอกาสทำบุญตามประเพณีนี้เพียงปีละครั้งเดียวเท่านั้น โดยเชื่อว่าบุญจากการที่พระสงฆ์ได้ฉันจะทำให้ชาวบ้านรู้สึกเย็นสบายและช่วยคลายร้อน สำหรับสุดท้ายจะส่งไปตามบ้านญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ เช่น พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย และเพื่อนบ้านเป็นการแสดงความยินดีในโอกาสขึ้นปีใหม่โดยบางบ้านจะทำตลอดทั้ง 3 วัน แต่บางบ้านอาจจะทำเพียงวันเดียวก็ได้

นอกจากนี้ ชาวมอญยังมีอาหารที่เป็นเอกลักษณ์อีก เช่น ขนมจิ้นน้ำยา เป็นอาหารที่มีกำเนิดในชาวมอญ เรียกว่า “หะนอมจิ้น” หะนอม แปลว่า เส้น จิ้นแปลว่า สุก มีเรื่องเล่ากันว่าคนไทยได้ยืมชาวมอญตามกันขณะที่กำลังทำอาหารเส้น ๆ ชนิดนี้ว่า “หะนอมจิ้น” ซึ่งหมายถึงเส้นสุกหรือยัง และคนไทยได้เรียกเพี้ยนเป็น “ขนมจิ้น” เป็นอาหารที่นิยมรับประทานกันทั่วไป เดิมชาวบ้านจะทำเอง แต่ในปัจจุบันนี้หาซื้อได้ง่ายตามท้องตลาดทั่วไป ส่วนแกงที่ใช้

รับประทานกับขนมจีนนั้นจะปรุงเอง มี 2 ชนิด คือน้ำยาและน้ำพริก ซึ่งทั้งสองชนิดนี้จะเป็นสูตรของขนมอญแต่โบราณ

ส่วนขนมของชาวมอญ คือ “กวางสะกอ” (กอละแม) เป็นขนมมอญโบราณซึ่งทำในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ส่วนหนึ่งแบ่งไว้เพื่อนำไปทำบุญถวายพระที่วัด เพื่อเป็นกุศลผลบุญแก่ผู้ทำขนมและอุทิศแด่บรรพบุรุษ ญาติพี่น้องของตน อีกส่วนหนึ่งนำไปมอบให้กับปู่ย่าตายาย ญาติผู้ใหญ่และญาติพี่น้อง ตลอดจนผู้ที่ตนนับถือ เป็นการแสดงถึงน้ำใจดีใจที่มีความเอื้ออาทรต่อกัน และยังทำให้เด็กรุ่นใหม่ได้รู้จักผู้ใหญ่ในหมู่บ้าน ตลอดจนบ้านเรือนของญาติมิตรด้วยอีกส่วนหนึ่งก็จะเก็บไว้รับประทานภายในครอบครัว ไว้แจกจ่ายผู้อื่น หรือเก็บไว้รับรองแขกที่มาเยี่ยมเยียนในช่วงเทศกาลนี้ กอละแมเป็นขนมที่ทำยาก ใช้เวลานานและต้องใช้แรงงานมากในการทำ เมื่อถึงเวลากวนยังต้องใช้แรงงานมากเพราะความเหนียวเหนียวของขนม จึงทำให้เกิดการลงแขกลงแรงในหมู่บ้านรู้จักกัน คือเมื่อใกล้ถึงเทศกาลสงกรานต์ อันเป็นช่วงเวลากวนกอละแม จะมีชาวบ้านโดยเฉพาะพวกหนุ่ม ๆ จับกลุ่มกันไปช่วยปลอกและชูดมะพร้าว หรือช่วยกันกวนกอละแมตามบ้านต่าง ๆ กิจกรรมนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ ความมีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกันของชุมชน

สำหรับขนมหวานอื่น ๆ ก็มี ลอดช่องน้ำกะทิในงานบวชหรืองานทอดกฐิน เม็ดแมงลักน้ำกะทิในงานศพ ส่วนกระดาษท “กวางยาสารท” จะทำในวันตรุษสารท และข้าวต้มลูกโยนในวันออกพรรษา ข้าวเหนียวแดง “หะหล่อมแซ” และยังมีขนมอื่น ๆ อีก เช่น ข้าวเม่าทอด ข้าวเหนียวแดงกา (สุจริตลักษณ์ คีฬุง พรทิพย์ อุสุรัตน์ และประภาศรี คำสอาด 2542 : 25-27)

4.6 วัฒนธรรมด้านวิถีชีวิตและความเชื่อต่าง ๆ

ด้านวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนมอญหมู่บ้านบางกระดี เดิมมีลักษณะเป็นชุมชนแบบพึ่งพาตนเอง มีภาษาพูด มีคนเฒ่าคนแก่ที่ชำนาญการในด้านต่าง ๆ ทั้งศิลปะท้องถิ่นและพิธีกรรมมอญต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีการปฏิบัติตนอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัดจากการอบรมสั่งสอนของบรรพบุรุษ ซึ่งจะสังเกตได้จาก ส่วนใหญ่ทุกบ้านที่ยังคงมีความเชื่อเรื่องการนับถือผี แต่หลังจากที่ชุมชนมอญบางกระดีถูกเปิดตัวแล้ว และกลายเป็นชุมชนแบบพึ่งพาตนเองมาเป็นชุมชนกึ่งอุตสาหกรรม พร้อมกับรูปแบบการดำเนินชีวิตของสังคมสมัยใหม่เข้ามา จึงมีผลทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่นบางอย่างถูกลดบทบาทลงทีละน้อย ขณะที่ความเชื่อและประเพณีบางอย่างก็ต้องปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตรูปแบบใหม่

ชาวมอญในชุมชนหมู่บ้านบางกระดีเมื่อแต่งงานกันแล้ว การเลือกที่อยู่อาศัย จะมีทั้งแบบฝ่ายชายไปอยู่กับพ่อแม่ฝ่ายหญิง และฝ่ายหญิงไปอยู่กับพ่อแม่ของฝ่ายชาย ชาวมอญมีการนับญาติทั้งสองฝ่าย แต่การนับถือผีบรรพบุรุษ ต้องนับถือผีทางฝ่ายชาย เมื่อคู่สามี ภรรยา มีฐานะ

ทางเศรษฐกิจดีพอสมควรก็มักจะแยกครอบครัว และถ้าเป็นไปได้ก็จะสร้างเรือนใหม่อยู่ในละแวกบ้านญาติพี่น้องเดียวกัน ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะกิจกรรมและพิธีกรรมหลาย ๆ อย่างยังอาศัยรูปแบบการร่วมมือกันเป็นสำคัญนั่นเอง ในปัจจุบัน ชวามอญแห่งนี้มีอิสระในการเลือกคู่ครอง สามารถเลือกแต่งงานกับเชื้อชาติใดก็ได้ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่ในชวามอญด้วยกัน แต่เมื่อแต่งงานกันแล้วส่วนใหญ่จะย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนแห่งนี้

ปัจจุบันภายในครอบครัวชวามอญแห่งนี้ส่วนใหญ่เกือบทุกครอบครัวจะมีข้อตกลงกันในครอบครัวว่า จะต้องมียุคนใดคนหนึ่งเป็นผู้ดูแลพ่อแม่ที่แก่เฒ่า เช่น หากในครอบครัว มีบุตร 5 คน จำนวน 4 คน สามารถออกไปทำงานนอกบ้านได้ แต่จะต้องเหลือ 1 คน ซึ่งถือว่าเป็นผู้เสียสละ อยู่ดูแลพ่อแม่ โดยไม่ได้ออกไปทำงานนอกบ้านอย่างพี่น้องคนอื่น ๆ แต่ในขณะที่เดียวกัน พี่น้องทั้ง 4 คน จะต้องแบ่งเงินจำนวนหนึ่งในแต่ละเดือนให้กับคนที่เสียสละดูแลพ่อแม่ไว้ใช้จ่ายใช้สอย

ในระดับสังคมที่ใหญ่ขึ้นมากกว่ากลุ่มเครือญาติ วัดและพระสงฆ์จัดเป็นสถาบันสำคัญของชุมชนชวามอญเกือบทุกแห่งก็ได้ ในชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่ จะมีวัดบางกระดี่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ชวามอญที่นี่จะมีความมั่นคงในพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และถูกผู้ชายทุกคนเมื่อครบอายุบวชแล้วจะต้องบวช พระสงฆ์ซึ่งส่วนใหญ่จะต้องเป็นลูกหลานของญาติโยม คนในชุมชน ย่อมทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างวัด และชาวบ้านเป็นไปอย่างแน่นแฟ้น โดยเฉพาะเจ้าอาวาสมักจะมีสถานภาพเป็นที่ปรึกษาของคนในชุมชนมอญ ในเกือบทุก ๆ เรื่อง

ชวามอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่ มีความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์อยู่ 2 ลักษณะ คือ การเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา กับการเชื่อถือผีโดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ ความเชื่อเหล่านี้เห็นได้จากระเบียบข้อห้าม ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ในวิถีชีวิตของชวามอญ ซึ่งในบางพิธีกรรมจะเห็นว่าชาวบ้านให้ความสำคัญเกี่ยวข้องกับทั้ง 2 ความเชื่อดังนี้

4.6.1 ความเชื่อเรื่องศาสนา

ชวามอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่นับถือศาสนาพุทธแบบเถรวาท มีความศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา ในขณะที่เดียวกันก็มีการนับถือผีควบคู่ไปด้วย ศูนย์กลางของความนับถือจะอยู่ที่วัดบางกระดี่ และชวามอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่จะนับถือศาสนาพุทธอย่างเคร่งครัด มีข้อปฏิบัติเกี่ยวกับศาสนาอยู่มากมาย เช่น ห้ามใส่รองเท้าเข้าบริเวณวัด ห้ามผู้หญิงเข้ามาในพระอุโบสถ มีการฟังเทศน์ สวดมนต์ ปฏิบัติธรรมในวันพระ และเมื่อถึงวันสำคัญในเทศกาลต่าง ๆ จะพากันไปทำบุญที่วัดอย่างพร้อมเพรียง นิยมที่จะบริจาคเงินให้แก่วัด ด้วยเชื่อมั่นว่าการทำบุญอุทิศเพื่อศาสนานั้นจะเป็นผลานิสงส์ให้วิญญาณไปสู่สวรรค์ ความเชื่ออย่างเคร่งครัดในพุทธศาสนาและผีบรรพบุรุษ ทำให้ชุมชนมอญบางกระดี่ยังคงดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม พิธีกรรมและกิจกรรมทั้งพุทธศาสนา

และผี มีปรากฏคละเคล้ากันตลอดทั้งปี เช่น พิธีทำบุญ ตักบาตรดอกไม้ การถือศีล 8 ในวันพระ พิธีอาบน้ำผู้ใหญ่ที่บ้าน ประเพณีกวาดและส่งกาละแม พิธีรำผี ประเพณีทรงเจ้าพ่อบางกระดี่ และเจ้าแม่หัวละหาน ประเพณี แจ็กโพนตัด การเล่นเกมดนตรีตามบ้านเพื่อรดน้ำให้พร เป็นต้น

ในปัจจุบัน วัดบางกระดี่ มีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับชาวบ้าน ยังมีการทำนุบำรุง ดูแลวัดกันอยู่เป็นประจำ คนเฒ่าคนแก่ เมื่อถึงวันงานบุญ วันพระ หรือวันสำคัญทางศาสนา คนเฒ่าคนแก่ จะไปนอนที่วัดและถือศีล 8 กันเป็นประจำ ส่วนลูกหลานก็จะไปส่งพ่อแม่ นำอาหารเสื้อผ้าไปให้พ่อแม่ ระวังที่อยู่ที่วัด ทำให้เกิดการผูกพันกันระหว่างประชาชนกับวัดเป็นอย่างมากเพราะจะต้องมีกิจกรรมที่วัดอยู่อย่างสม่ำเสมอ วัดบางกระดี่ยังเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมและกิจกรรมของชุมชน ชุมชนมีส่วนร่วมสร้างและบูรณะวัดบางกระดี่อย่างต่อเนื่อง สติกำลัง พระภิกษุวัดบางกระดี่ยังคงรักษาระเบียบวินัยสงฆ์อย่างเคร่งครัด วัดบางกระดี่จึงเป็นแหล่งแสดงภูมิปัญญาและความศรัทธาของชุมชนฯ พระพุทธรูปยืนสร้างด้วยไม้พรหมมาไม้เนื้ออ่อนเนื้อสีด้าปลวกไม่กัดกิน เป็นไม้หายากที่คนมอญรู้จักดี ผู้พระไตรปิฎกที่ได้รับพระราชทานสมัยรัชกาลที่ 5 ยังถูกเก็บรักษาไว้อย่างดีจนปัจจุบัน รวมทั้งน้ำพระพุทธรมณต์พระปริตร 100 ปี ยังมีการสวดพระปริตรที่หอสวดมนต์จนถึงปัจจุบัน

4.6.2 ความเชื่อเรื่องผี

ชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่นอกจากจะนับถือศาสนาพุทธแล้ว ชาวมอญยังนับถือผีอย่างเหนียวแน่น ชาวมอญเชื่อว่าผีจะคอยคุ้มครองให้ความช่วยเหลือปัดเป่าเรื่องเดือดร้อนต่าง ๆ แต่หากมีคนใดกระทำการเป็นการลบหลู่ ดูหมิ่น ไม่เคารพ ผีก็จะให้โทษได้เช่นกัน ชาวมอญจึงต้องมีการเช่นไหว้ หรือทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อแสดงถึงการเคารพบูชาหรือเพื่อขอมลาโทษอยู่อย่างเสมอ ความเชื่อเรื่องผีบ้านของคนไทยเชื้อสายมอญถือเป็นการแสดงภาพสายใยแห่งความผูกพัน ระหว่างลูกหลานรุ่นปัจจุบันกับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว

ผีที่ชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่นับถือ ได้แก่ ผีบรรพบุรุษหรือผีเรือน (ชะหลกหัย) ชาวมอญโดยทั่วไปจะมีผีประจำตระกูลที่ปรากฏอยู่ในสัญลักษณ์เป็น พืช สัตว์ และสิ่งของหลายอย่าง เป็นต้นว่า ผีมะพร้าว ผีกระบอไม้ไผ่ ผีข้าวเหนียว ผีงู ผีเต่า ผีม้า ผีไก่ และผีฟ้า ชาวมอญเชื่อว่าผีบรรพบุรุษสิงอยู่ที่เสาเอกของเรือน เรียกว่า เสาผี สัญลักษณ์ของผีแต่ละอย่างจะเป็นตัวบ่งบอกได้ว่ามอญแต่ละกลุ่มนั้นอพยพมาจากที่ใด เช่นมอญเตี้ย คือพวกที่อาศัยอยู่ในแคว้นพะสิม (Bassein) เป็นพวกที่นับถือผีมะพร้าว มอญเตี้ย คือพวกที่อาศัยอยู่ในแคว้นหงสาวดี (Pegu) เป็นพวกที่นับถือผีฟ้า มอญสูง คือพวกที่อาศัยอยู่ในแคว้นสะเทิม (Thaton) เป็นพวกที่นับถือผีกระบอไม้ไผ่

ในเรื่องของการนับถือผีบรรพบุรุษของชาวมอญสัมพันธ์กับสายตระกูลเดียวกันต้องนับถือและเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษที่เสาเอกของบ้านต้นผีที่รับสืบทอดผีจากบรรพบุรุษทางเชื้อสายฝ่ายชาย ซึ่งตามธรรมเนียมแล้วลูกชายคนโตของตระกูลเป็นผู้รับเป็นต้นผี แต่ถ้าไม่มีลูกชายรับเป็นต้นผีต่อไปก็ต้องเป็นน้องชายหรือลูกชายคนโตของน้องชาย ผู้ที่รับต้นผีต้องเป็นผู้ทำพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีบรรพบุรุษทุกอย่าง เช่น พิธีเลี้ยงผีและพิธีรำผี ต้นผียังมีหน้าที่ดูแลปกครองกลุ่มเครือญาติในสายตระกูลเดียวกัน ไม่ให้ฝ่าฝืนข้อห้ามข้อปฏิบัติหรือ “ผิดผี” หากมีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ สมาชิกในสายตระกูลต้องมาร่วมพิธีที่บ้านต้นผีอันแสดงถึงความเป็นเครือญาติที่มีความผูกพันกัน สายตระกูลใดไม่มีลูกชายสืบทอดรักษาก็ถือว่าหมดผีตระกูล ต้องถอนเสาเอกหรือเสาผีไปถวายวัด แล้วแต่ทางวัดจะนำไปใช้ในกิจการใด

การถอนเสาเอกต้องทำพิธีรำผี และบ้านที่ถอนเสาผีออกไปเรียกว่า “บ้านตลาด” ที่ใคร ๆ ก็สามารถขึ้นไปได้ ผีจะถูกเชิญให้ไปอยู่ที่ศาลเพียงตาที่สร้างขึ้นใหม่บริเวณหน้าบ้าน ซึ่งตามปกติจะมีการเลี้ยงอาหารที่ศาลเพียงตาปีละ 3 ครั้งติดต่อกัน 3 ปี หลังจากนั้นจึงเลิกเลี้ยงแต่ไม่รื้อศาลทิ้ง สำหรับผู้หญิงที่แต่งงานแล้วเมื่อออกจากตระกูลเดิมหรือผีเดิมไปนับถือผีทางสามีก็ต้องทำพิธีบอกกล่าวผีบรรพบุรุษว่าจะตัดขาดผีเดิมไปนับถือผีทางสามีด้วยการจัดเครื่องเช่นไหว้ที่เสาผี เรียกว่าพิธีคืนผี ภาษามอญเรียกว่า “ลุมตา” คือเป็นการสิ้นสุดจากการนับถือผีเดิม (ผู้ให้สัมภาษณ์ : ธวัชพงศ์ มอญตะ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2552)

ความเชื่อเรื่องผีบ้านของชาวมอญชุมชนหมู่บ้านบางกระดี่ ที่เรียกว่า “ปะโหนก” ไม่คล้ายกับคนมอญในท้องถิ่นอื่นเสียทั้งหมด กล่าวคือ แม้จะมีการสืบทอดผีผ่านทางฝ่ายชาย เช่นเดียวกัน แต่ชุมชนมอญแห่งนี้กลับเลือกสืบทอดผ่านลูกชายคนเล็ก พ่อเฒ่าเชื้อสายมอญที่หมู่บ้านแห่งนี้เล่าว่า การนับถือผีของที่นี่มีข้อห้ามที่สมาชิกในสายตระกูลต้องยึดถืออย่างเคร่งครัด ไม่เช่นนั้นผีอาจลงโทษให้เจ็บไข้ได้ป่วยหรือต้องมีเหตุเป็นไปทำให้ถึงตายได้ คุณธวัชพงศ์ มอญตะ กล่าวถึงการนับถือผีว่าเป็นกรอบให้ชาวมอญยึดถือไม่ให้ปฏิบัติตนออกนอกจารีตประเพณี และในแต่ละตระกูลก็จะนับถือผี ไม่เหมือนกัน เช่น บางตระกูลอาจจะนับถือ ผีเต่า ผีงู หรือผีไก่ แต่ส่วนใหญ่จะนับถือผีเต่า ผีไก่ นอกจากนี้บ้านที่รับ “ปะโหนก” ยังห้ามไม่ให้สามีภรรยาออกตระกูลมาร่วมหลับนอนกันบนเรือน ยกเว้นลูกหลานของตน รวมทั้งยังห้ามหญิงมีครรภ์ออกตระกูลมานอนบนเรือน ยกเว้นลูกหลานของตนเช่นกัน หรือเมื่อคนในตระกูลตายหรือตั้งครรภ์ในปีนั้น (นับสิ้นสุดเมื่อเดือนหก ซึ่งถือเป็นปีใหม่แห่งฤดูกาลทำนาและทำการเกษตร) จะห้ามคนในตระกูลจัดงานพิธีต่าง ๆ เช่น โคนจุก แต่งงาน บวช หรือกระทั่งเลี้ยงผี เป็นต้น โดยในปีหนึ่ง ๆ จะจัดงานกินหนึ่งครั้งไม่ได้ เช่น ถ้ามีการจัดงานแต่งงานแล้ว จะจัดงานบวช โคนจุก หรือรำผีอีกไม่ได้ ต้องรอไปจัดปีหน้า หรือหากมีความจำเป็นต้องจัดก็ให้จัดร่วมกันในวันนั้นเลย เช่น โคนจุกเช้า

แต่งงานเย็น ในกรณีของผู้ที่ต้องการจะแต่งงานสามารถทำได้เช่นกัน โดยหลีกเลี่ยง การจัดพิธีตาม ประเพณี ให้มาอยู่ร่วมกันเฉย ๆ โดยสมมุติให้เจ้าบ่าวเป็นลูกจ้างและให้ญาติฝ่ายเจ้าสาวตะโกนว่า ลูกจ้างมาแล้ว เป็นต้น

ส่วนพิธีเลี้ยงผีบ้านของคนมอญบางกระดี่จะทำการเช่นไหว้ประจำทุกปี โดยเลือกวันสะดวกในเดือนคู่ คือ เดือนอ้าย เดือนสี่ เดือนหก และเดือนสิบสอง ยกเว้นวันเสาร์ และวันพระ เพราะถือเป็นวัน “แข็ง” ฝีมัลงมากินเครื่องเช่น โดยประกอบพิธีที่เสาเอกหรือเสาผี ของบ้าน “ปะโหนก” ซึ่งเป็นที่สถิตผีบ้าน มีกระบุงและหีบเป็นสัญลักษณ์สิ่งตัวแทนของ “ปะโหนก” ซึ่งข้างในจะประกอบด้วย ผ้าโพกศีรษะ 2 ผืน มีสีแดงและสีขาว ผ้าคล้องคอสีแดง 1 ผืน ผ้าขาวม้าคาดเอว 1 ผืน ฝานุ่งสีแดงตาหมากรุก เสื้อแขนยาวคอกกลมสีขาว เครื่องประดับ จำพวกแหวนและกำไล นอกจากนี้ยังมีมะพร้าวแห้งที่ยังมีขั้วติด 1 ผล ดาบสำหรับรำผี เกราะไม้ ใฝ่ใช้สำหรับประกอบพิธีรำผี และที่สำคัญต้องมีกระบอกไม้ไผ่สำหรับใส่น้ำราว 6 – 12 กระบอก สัญลักษณ์ที่ใช้เป็นตัวแทนของ “ปะโหนก” เหล่านี้ คนในบ้านต้องหมั่นดูแลให้ดี อย่าปล่อยให้ผุพัง หรือกระบอกน้ำก็ต้องหมั่นเติมอย่าให้พร่อง มิเช่นนั้นอาจเกิดสิ่งไม่งาม หรือคนในบ้านอาจต้องเจ็บ ไข้ได้ป่วย เป็นต้น

ส่วนเครื่องเช่น นิยมใช้ มะพร้าวอ่อน กล้วยน้ำว้า มะม่วง ชมพู หรือผลไม้ที่ หาได้สะดวก นอกจากนี้ยังมีเหล้าขาว น้ำเปล่า และขนมมอญอย่างเช่น กวางตุ้งโตนะห์ ซึ่งมีลักษณะ คล้ายขนมกล้วยไทย ส่วนของควาจะเป็นเต่าต้มและไก่ต้มพร้อมข้าวสวย เครื่องเช่นเหล่านี้ชาวบ้าน จะใช้คล้าย ๆ กัน เพียงแต่จะเน้นที่สัญลักษณ์ของผีบ้าน เช่น การประกอบพิธีไหว้ “ปะโหนก” ที่ จัดขึ้นที่ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมมอญบางกระดี่ หรือตระกูล “มอญตะ” นั้นจะนับถือทั้ง “ผีเต่า” และ “ผีไก่” ก็จะเช่นด้วยเต่าต้มและไก่ต้ม เป็นต้น ส่วนผู้ประกอบพิธีจะเป็นคนทรงซึ่งส่วนใหญ่จะเป็น แม่แก่วัยเจ็ดสิบเศษ ผู้ทำหน้าที่ติดต่อกับผีบรรพบุรุษ พิธีจะเริ่มในช่วงสาย ๆ โดยคนทรงจะนำ เสื้อผ้าจากหีบฝ้ามาสวมใส่พร้อม โพกผ้าและใส่เครื่องประดับ แหวน กำไล และต่างหู ก่อนจะท่อง คาถาอัญเชิญผีบรรพบุรุษเข้าร่างตนเองมารับเครื่องเช่น ส่วน “ปะโหนก” ก็จะเป็นตัวแทนบอก กล่าวขอขมาลาโทษต่อการประพฤติปฏิบัติไม่ดีของสมาชิกในตระกูล หรือหากลูกหลานคนใดมี ปัญหาอะไร ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน การเรียน หรือสารพัดปัญหาต่อคนทรง ซึ่งเป็นตัวแทนผีบ้าน เพื่อจะได้รับทราบถึงปัญหาและจะได้ช่วยคุ้มครองลูกหลานต่อไป

อย่างไรก็ตามสาระสำคัญของความเชื่อต่อผีของคนมอญชุมชนหมู่บ้าน บางกระดี่ก็มีจุดที่น่าสังเกต ก็คือ พิธีกรรมต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นถึงสายใยแห่งความผูกพันระหว่าง ลูกหลานกับบรรพบุรุษผู้ล่วงลับ โดยมีข้อห้ามต่าง ๆ มากมายที่ถูก “ออกแบบ” อย่างเป็นทางการ

และมีระบบสร้างเป็นจารีตและธรรมเนียมปฏิบัติให้ลูกหลานเชื้อสายมอญพึงปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด และสืบทอดรุ่นต่อรุ่น ถึงแม้ว่าสังคมหมู่บ้านได้พัฒนาเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยแบบเมือง

4.7 วัฒนธรรมทางดนตรีและนาฏศิลป์ของชาวมอญ

วัฒนธรรมทางดนตรีและนาฏศิลป์ของชาวมอญนั้น แสดงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี แต่จากการศึกษาจะพบว่าประวัติศาสตร์ทางด้านดนตรีและนาฏศิลป์ของชาวมอญได้สูญหายไปบางส่วนไม่สามารถที่จะสืบค้นมาได้ เนื่องจากไม่มีการบันทึกหรือถ่ายทอดเอาไว้ ในปัจจุบันนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ในส่วนของการแสดงด้านนาฏศิลป์ของมอญชนิดหนึ่งที่ยังคงเหลืออยู่จนทุกวันนี้ คือ การรำมอญ ซึ่งใช้พิณพาทย์มอญเป็นดนตรีประกอบ ในเมืองไทยใช้รำได้ในทุกโอกาสไม่ว่าจะเป็นงานมงคลชนิดใดหรือรำน้ำศพพระภิกษุหรือผู้สูงอายุ เป็นการรำเป็นบทสั้น ๆ นานประมาณ 2-3 นาที ต่อบท รวม 10 บท หรืออาจเรียกว่า 10 ท่า ด้วยกัน การรำมอญต้องอาศัยจังหวะจากตะโพนมอญเป็นหลัก การเคลื่อนไหวของผู้รำนั้นหนักที่มือ ส่วนเท้ามักจะไม่ใช่การก้าวอย่างการรำไทย มักเคลื่อนไหวเท้าทั้งสองด้วยวิธีกระดกไปทางด้านข้าง ๆ ของลำตัวเป็นส่วนใหญ่ ส่วนเพลงพิณพาทย์ที่ใช้ประกอบการรำนั้นก็จะเป็นประเภทเพลงเล็กดังที่กล่าวมาแล้ว วัฒนธรรมทางด้านดนตรี และนาฏศิลป์รวมถึงการเล่นเพื่อความบันเทิงของชาวมอญมีหลายชนิดด้วยกันดังนี้

4.7.1 การเล่นตะแยมมอญ (ระบายแก้ว) เป็นการเล่นที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไป และยังเป็นที่นิยมแพร่หลายอยู่ในประเทศไทยจนทุกวันนี้และใช้เล่นได้ในทุกโอกาสเช่นเดียวกับมอญรำที่กล่าวมาแล้ว การเล่นตะแยมมอญ มีลักษณะเป็นเพลงปฏิพากษ์* ใช้เป็นมหรสพได้ทั้งในงานมงคลและงานอวมงคล เนื้อหาของคำร้องจะแตกต่างกันไปตามแต่ลักษณะงาน เช่น งานศพ ก็จะร้องพรรณนาประวัติและคุณงามความดีของผู้ตาย งานแต่งงานก็จะร้องพรรณนาประวัติเจ้าบ่าวเจ้าสาว อบรมสั่งสอนการใช้ชีวิตคู่ อยยพรคู่บ่าวสาว หากเป็นงานที่เกี่ยวกับเทศกาลทางพุทธศาสนาก็จะร้องพรรณนาถึงอานิสงส์ของการทำบุญ และพรรณนาประวัติความเป็นมาในงานเทศกาลประจำปี จากนั้นจึงเป็นการร้องเกี่ยวพราสีกันของผู้แสดงฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ฝ่ายชายจะเป็นผู้ร้องตั้งกระทู้นำขึ้นก่อน และฝ่ายหญิงก็จะร้องแก้กระทู้พร้อมกับรำรำประกอบ การเล่นตะแยมมอญเป็นการร้องเพลงประกอบการรำโดยผู้ร้องนั่นเอง การร้องรำต้องมีผู้แสดงอย่างน้อย 2 คน คือ ฝ่ายชายกับฝ่ายหญิง ซึ่งจะต้องผลัดกันร้องรำแก้หรือตอบโหวหารของฝ่ายตรงข้าม เครื่องดนตรีที่ใช้ได้แก่ ซอสามสาย จะเข้ ขลุ่ย กลอง และฉิ่ง กลอนที่ใช้ในการร้องนั้นใช้กลอนเพลงดังที่กล่าวมาแล้ว ส่วนทำนองร้องมีหลายทำนองด้วยกันที่นิยมใช้ร้องมากที่สุดก็คือ ทำนอง “เจ๊ก-มั่ว” (หรือ

* ปฏิพากษ์ คือ การกล่าวตอบ, การพูดโต้ตอบ (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2552)

สาย 1 ของซอ) เป็นเพลงของฝ่ายชาย และฝ่ายชายเป็นผู้ร้องหลัก ส่วนฝ่ายหญิงมีหน้าที่ร้องตอน สร้อยของเพลง ทำนอง “โป๊ต-เซ” (หรือทำนองของเมืองเซ) เป็นเพลงของฝ่ายหญิง และฝ่ายหญิง เป็นผู้ร้องหลัก ส่วนฝ่ายชายจะทำหน้าที่เป็นผู้ร้องบทสร้อยของเพลง นอกจากนั้นยังมีทำนองร้อง อีก 2-3 ทำนอง เช่น ทำนอง “โป๊ต-หะโล่น” ทำนอง “แก้ม-เงิน” (หรือ “ข้างย่างเท้า”) ทำนอง “หะ-เก-งัว” (หรือเที่ยงคืน และทำนอง “ปล้าย-จาว” (หรือ “หนุ่มกลับบ้าน”) โดยเฉพาะทำนอง สองทำนองหลังนี้ให้ร้องเมื่อจบการเล่นและลาจากกัน

4.7.2 ปี่พาทย์มอญ เดิมใช้แสดงได้ทั้งในงานมงคลและงานอวมงคล แต่ ภายหลังปี่พาทย์มอญใช้ในงานมงคลน้อยลง จึงใช้แสดงในงานศพบ่อยขึ้น คนจึงเข้าใจว่าปี่พาทย์ มอญใช้บรรเลงในงานศพเท่านั้น ปี่พาทย์มอญแบ่งเป็น 3 แบบ คือ ปี่พาทย์เครื่องห้า ปี่พาทย์เครื่อง คู่ และปี่พาทย์มอญเครื่องใหญ่ ในสมัยก่อนผู้บรรเลงมักเป็นชาวมอญเท่านั้น แต่ภายหลังกคนตรี ไทยได้เรียนเพลงมอญ และสร้างเครื่องปี่พาทย์มอญกันมากขึ้น ทำให้บางครั้งผู้บรรเลงปี่พาทย์ มอญเป็นชาวไทยมากกว่าชาวมอญด้วยซ้ำ เครื่องปี่พาทย์ในยุคแรก ๆ มีเพียง 5 ชิ้น คือ ปี่มอญ ระนาดเอก ฆ้องวง (ฆ้องใหญ่) ตะโพนมอญ และเปิงมางคอก

4.7.3 รำมอญ รำมอญนับเป็นศิลปะวัฒนธรรมด้านนาฏศิลป์ของชาวมอญที่มีมา แต่โบราณ ในสมัยก่อนนั้น การรำมอญถือเป็นศิลปะการฟ้อนรำอันอ่อนช้อยที่เด็กผู้หญิงมอญควรรู้ เพราะนอกจากจะเป็นที่หมายปองของหนุ่ม ๆ แล้ว ที่สำคัญยังเป็นเรื่องของบุญกุศลตามความเชื่ออีก ด้วย จึงเกิดการฝึกหัดรำเรียนกันอยู่เป็นอาชีพ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นก็จะมีลักษณะเฉพาะของตน แต่เดิมนั้นใช้รำได้ในทุกโอกาส ส่วนใหญ่จะใช้รำถวายผู้ที่เคารพบูชา โดยเฉพาะในโอกาสอันเป็น มงคลของผู้ที่เคารพนับถือ เช่น วันรดน้ำผู้ใหญ่ วันสงกรานต์ หรือเมื่อญาติที่เคารพนับถือ หรือครูบาอาจารย์เสียชีวิตลง และที่สำคัญคือในงานศพพระ แต่ในปัจจุบันพบว่าในงานมงคลต่าง ๆ ให้ความสำคัญต่อการรำมอญน้อยลง มีการรำเฉพาะในงานศพพระ ศพผู้สูงศักดิ์ หรือศพสำคัญ ๆ เท่านั้น เครื่องแต่งกายของนางรำ จะนุ่งซิ่นยาวคลุมเท้า สวมเสื้อแขนสามส่วน หรือแขน กระบอกยาวถึงข้อมือ ชายเสื้อเข้ารูปรัดเอว มีผ้าสไบพาดไหล่ซ้ายหรือผูกแบบสายสะพายก็ได้ หรือ อาจจะใช้ดอกไม้ ปล่อยชายทั้งสองข้างห้อยมาข้างหน้าก็ได้ ผมเกล้ามวยประดับด้วยดอกไม้